

I DIO

RAZVOJ NOP-a NA TREBAVI I
U POSAVINI DO FORMIRANJA
ODREDA

*Prilike u Posavini i na Trebavi od kapitulacije bivše jugoslovenske vojske do
ustanka*

Pripreme, početak i razvoj ustanka

Teškoće u razvoju NOP-a 1942. godine - mjere i akcije okupatora i kvislinga

Oživljavanje aktivnosti NOP-a

PRILIKE U POSAVINI I NA TREBAVI OD KAPITULACIJE BIVŠE JUGOSLOVENSKE VOJSKE DO USTANKA

U aprilskom ratu, 1941. godine, u njegovoj drugoj fazi od 10. do 14. aprila, na tlu Posavine i Trebave našle su se tri divizije bivše jugoslovenske vojske - Bosanska, Osječka i Vrbaska - raspoređene frontom prema Savi, od Brezovog Polja do Brusnice - sa zadatkom da na rijeci Savi i u pojasu bosanskih pretpplanina - Vučjaku, Trebavi i Majeveci zadrže nadiranje snaga njemačkog 46. oklopno-motorizovanog korpusa. Nijemci su forsirali Savu 12. aprila na više mjesta, i uz pojačano dejstvo svoje avijacije, koja je tukla kolone jugoslovenske vojske u povlačenju, željezničke čvorove i gradove, nastavili nadiranje ka jugu. Jedinice jugoslovenske vojske su se povlačile ka liniji Doboj - Tuzla, da bi tu organizovali slijedeći pojas odbrane. Na putevima od Modriče i Gradačca prema jugu, mnoge jedinice su se raspale. Vojnici su ostavili oružje i samoinicijativno, u grupama i pojedinačno, nastojali da što prije stignu do svojih kuća, kako bi izbjegli odlazak u zarobljeništvo. Međutim, mnogi koji su bili daleko od svojih kuća i slušali naređenja svojih starješina, skupljali su se na zbornim mjestima odakle su odvedeni u zarobljeništvo.

Četrnaestog aprila u 17 časova komandant njemačkog 46. korpusa uputio je ultimatum tražeći da sve jugoslovenske jedinice, na pravcu kretanja njemačkih kolona u Bosni, polože oružje i prikupe se na zbornim mjestima, gdje su trebale da sačekaju dalja naređenja. Istim ultimatumom je zatraženo da se putevi oslobode za nesmetano kretanje njemačkih vozila, a mostovi i TT linije predaju u ispravnom

stanju. U toku 15. aprila 114. oklopna divizija, poslije kraćeg sukoba sa jedinicama 2. armije kod Doboja, stigla je u Sarajevo. Dva dana kasnije, 17. aprila, jugoslovenska vojska je zvanično kapitulirala.¹

Njemačke jedinice koje su izvršile okupaciju Jugoslavije kratko vrijeme su se zadržale u mjestima bivstvovanja, i uskoro su se, uz željezničke pruge, svakodnevno mogli vidjeti transporti njemačkih vojnika, koji su prevoženi prema istoku.

Na teritoriji Jugoslavije stigle su nove njemačke posadne jedinice, među kojima i 118. divizija koja se razmjestila, uglavnom, po garnizonima u Bosni. Najbliži području Posavine i Trebave bio je 1. bataljon 750. pešadijskog puka, koji je stacioniran u Slavonskom Brodu. Kasnije je jedna njemačka jedinica došla u Brčko.

Pod zaštitom njemačkih trupa i uz pomoć raznih njemačkih vojnih i upravnih komandi i ustanova, uz koje su se odmah našli folksdojčeri, uspostavlja se nova ustaška vlast, različitim tempom, zavisno od lokalnih prilika. Pošto nije imala unaprijed pripremljeni kadar da pokrije čitavu teritoriju, ustaška vlada je u pojedina mjesta poslala ljude iz drugih mjesta da preuzmu vlast. U Posavini i Trebavi ustaše su pred rat imale malo pristalica.² Zbog toga okupljaju u svakom mjestu po nekoliko ljudi, bez ugleda, željni vlasti i pljačke i stvaraju ustaške tabore i logore. Narod ih je nazvao divljim jer su vršili zločine, nasilje i pljačku po ličnim

¹ Dr Zdravko Antičić, Okupacija i početak okupatorskog i ustaškog terora u tuzlanskoj oblasti, Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, knj. 1, str. 735-737.

² U Brčkom su ustašku vlast uspostavili Marko Tubić, Dane Babić, Rašid Užičanin, Ljubo Lastrić, Martin Petrović, Ante Šimić i Salko Salković, a od avgusta 1941. kada je premješten iz Gradačca, njima se, kao novi kotarski predstojnik, pridružio Vječeslav Montani koji se prije rata specijalizirao i borbi protiv komunista u beogradskoj policiji. Oni su svojim zločinačkim djelima prevazišli sve što je do tada u narodu ovog kraja bilo poznato o zločinu.

U Gradačcu su se uz Vječeslava Montanija prvog kotarskog predstojnika našli na zločinačkom poslu Srećko Katić, Mirko Bakša, Mustafa Huseljić, Redžo Bristrić i sveštenik Jakov Barišić.

U Modriči ustaški logor su formirali Miloš Pavić, Kazimir Nandor, Ivo Stefanac Opančar i Alija Tursić. U Odžaku glavni ideolog i organizator ustaša bio je dr Zdenko Odić. U Bosanskom Samcu ustašku vlast su organizovali Ivo Vrljić, Ilija Mandžuka, bivši policajac i Tomas Mane kulturbundovac. Kasnije je za logornika došao Franjo Homa.

sklonostima i željama. Pošto u svoje redove nisu mogli okupiti uglednije ljude iz hrvatske i muslimanske sredine, nego društveni ološ, oni nisu mogli u narodu steći nikakvo poštovanje, već su protiv sebe izazvali revolt naroda ili pak pasivnu rezistenciju.³ Kasnije su se regrutovali u posebne ustaške jedinice koje su bile u sastavu Ustaške vojnice.

Pri dolasku njemačkih trupa prvi koji su im se našli na usluzi bili su pripadnici njemačke narodnosti - kulturbundovci. U Pavelićevoj državi oni su dobili novo ime - folksojčeri. U pogledu prava i privilegija, bili su izdvojeni od ostalog stanovništva i ponašali se u skladu sa nacističkom teorijom o višoj rasi. U novom režimu nastojali su ne samo da steknu visoke položaje i uticaj, nego i da se obogate preuzimanjem imovine Jevreja i Srba.

U početku stvaranja sistema vlasti NDH pojavljuju se žandarmi, koji dobijaju novo ime - oružnici. Još od aprilskog rata oni su pomagači prvo Nijemaca, a zatim ustaša u prikupljanju oružja, koje je ostalo rasuto ili skriveno poslije kapitulacije bivše jugoslovenske vojske. Iz njihovih redova su isključeni Srbi i Crnogorci, a primljeni novi - Hrvati i Muslimani koji nisu prošli redovnu obuku.

Bivše žandarmerijske pukove zamijenile su oružničke pukovnije, a žandarmerijske čete - oružnička krila. Vodovi su zadržali svoje ime, a žandarmerijske stanice su postale oružničke postaje (bataljoni nisu postojali). Posavina i Trebava su teritorijalno spadale u nadležnost oružničkog krilnog zapovjedništva sa sjedištem u Tuzli, a od februara 1942. u Slavonskom Brodu. Oružničko krilno zapovjedništvo imalo je vodove u Brčkom, Brodu, Županji, Doboju i Tuzli.

Oružnički vod u Brčkom imao je postaje u Brezovom Polju, Brčkom, Orašju, Čeliću, Dubravama, Bosanskom Samcu, Gornjem Žabaru i Sibošnici; a oružnički vod u Derventi, postaje u Gradačcu, Modriči, Srnicama i Odžaku, dok su vodu sa sjedištem u Doboju pripadale i postaje u Osječanicima i Gračanicima.⁴ Oružnici su u novoformiranoj NDH u početku njenog bitisanja imali vrlo važnu ulogu, jer su tada

³ Dr Zdravko Antonić, n.č. str. 740.

⁴ Isto, str. 742.

bili jedina ranije organizovana oružana snaga sa bogatim iskustvom u sprovođenju policijskih mjera. Na osnovu njihovih spiskova i podataka, poslije napada Njemačke na SSSR, uhapšeni su mnogi komunisti i ostali antifašisti. U ustanku su oružničke postaje, bile prve mete napada ustanika. Samo na području Posavine i Trebave bilo je 1941. godine 11 oružničkih postaja koje su u uslovima uspostavljanja ustaške vlasti obezbjeđivale njenu egzistenciju i razvoj i služile kao izlazišta i sabirališta prilikom hapšenja i terorisanja srpskog stanovništva, Jevreja i naprednih ljudi, bez obzira na etničku pripadnost.

U administrativnom pogledu teritorija NDH je podjeljena na 22 tzv. velike župe, a ove na kotarske oblasti. Velika župa Posavje sa sjedištem u Slavonskom Brodu obuhvatala je na bosanskoj strani kotare: Bosanski Brod, Derventu, Gradačac, Brčko i Bijeljino, a na slavonskoj samo Slavonski Brod i Đakovo. Pri formiranju velike župe Posavje, koja je u svojoj teritorijalnoj nadležnosti imala bivše hrvatske i bosanskohercegovačke kotare, ustaška vlada htjela je pokazati da je Bosna i Hercegovina hrvatska oblast i učvrstiti ideju o jedinstvenom istorijskom i nacionalnom prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine.³ Na čelo velikih župa postavljeni su veliki župani, a na čelo kotarskih oblasti i kotarskih ispostava kotarski predstojnici, odnosno upravitelji ispostava. Bivše opštinske uprave su zamijenili opštinska poglavarstva na čelu sa načelnicima. Brčanska kotarska oblast imala je kotarsku ispostavu u Bosanskom Samcu, a Gradačačka u Odžaku. U zapadnom dijelu brčanskog sreza postojala su opštinska poglavarstva u Bosanskom Šamcu, Orašju, Bukviku, Donjoj Mahali, Dubravama, Gornjem Rahiću i Tramošnjici, a kasnije i u Obudovcu. U gradačačkom kotaru opštinska poglavarstva bila su u Gradačcu, Modriči, Odžaku, Sranicama i Vranjaku.

Ustaška vlast je uspostavljena sa vrha na dole. Kotarske predstojnike je postavljalo Ministarstvo unutrašnjih poslova na prijedlog ustaških područnih organizacija, a na dužnost

³ Fikreta Jelić-Butić, Ustaše i NDH 1941-1945, Liber-Školska knjiga, Zagreb, 1974, str. 105.

velikih župana su dolazile istaknute ustaše. U opštinama i kotarima izvršene su mnoge personalne promjene. Neki funkcioneri su otpušteni ili premješteni. Ustaše su na položaje u administraciji dovodili svoje istomišljenike i prijatelje, ali je ostao i veliki broj onih koji su zadržali svoje funkcije ili dobili veće.

Sudovi su takođe bili centralistički organizovani, jer ustaški totalitarni sistem nije dozvoljavao nikakvu samostalnost. Uz redovne sudove (stol sedmorice, okružni i kotarski sudovi) uvedeni su i vanredni ustaški sudovi. Tu su spadali u prvom redu ustaški prijeki pokretni sudovi koji su išli iz mjesta u mjesto, izricali surove, obično smrtne kazne, nastojeći na taj način suzbiti otpor naroda protiv ustaške vlasti.

Policijski aparat NDH je organizovan u okviru Ravnateljstva za javni red i sigurnost i Ustaške nadzorne službe. Prvi se bavio policijskim poslovima, a drugi obavještajnom i kontraobavještajnom djelatnošću. Ravnateljstva za javni red i sigurnost bila su u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno velikih župa. Ustaška nadzorna služba je bila posebna organizacija sa svojim organima u sjedištima velikih župa i kotara, u čiju nadležnost su spadali i koncentracioni logori. Organi UNS su se posebno orijentisali na borbu protiv komunista i ostalih antifašista.⁶

Po ulasku njemačkih trupa u Zagreb, sutradan po proglašenju NDH, Slavko Kvaternik ministar vojske u Pavelićevoj vladi izdaje naredbu o osnivanju vojske i mornarice NDH. Domobranstvo je trebalo da predstavlja redovnu vojsku regrutovanu po sili zakona. Na najviša komandna mjesta dolaze bivši austrougarski oficiri. Na teritoriji Bosne i Hercegovine, koncem aprila, formirano je Bosansko divizijsko područje kao najviši vojnoteritorijalni organ, sa popunidbenim zapovjedništvima (vojnim okruzima) u koje se uskoro sleglo mnoštvo vojnih obveznika koji su upućivani u novoformirane domobranske jedinice. U mobilizacijskom smislu Posavina i Trebava su pripadale Popunidbenom zapovjedništvu u Tuzli. Na bosanskom divizijskom području, u

⁶ Dr Ferdo Ćulinović, Okupatorska podjela Jugoslavije, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1970, str. 225-226.

prvo vrijeme su formirane tri domobranske pukovnije, od kojih je jedna (Osma) bila stacionirana u Tuzli. U domobranske jedinice, stacionirane na teritoriji istočne i srednje Bosne, uglavnom su dolazili regruti iz zagrebačkog, osječkog i vinkovačkog regrutnog područja.

Ustaše su, uz potpunu saglasnost Nijemaca, htjele stvoriti jednonacionalnu državu. Obreli su se na Srbe i Jevreje koje su stavili van zakona, dok su Muslimane uvrstili u Hrvate. U tom smislu razvili su veoma jaku propagandu preko štampe, ostalih glasila i javnim istupima funkcionera, osobito ustaškog ideologa Mile Budaka koji je često u svojim govorima naglašavao ustašku krilaticu: »Srbe na vrbe«.

Počeli su progoni Srba i Jevreja, raznošenje i uništavanje njihove zajedničke i lične imovine na osnovu Pavelićevih zakonskih odredbi »O zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda i Očuvanju hrvatske narodne imovine«. U industrijska preduzeća, trgovine i zanatske radnje Jevreja i Srba koji su iseljeni ili pobijeni, postavljeni su ustaški povjerenici koji su se više bavili pljačkom, nego trgovačkom i zanatskom djelatnošću. Sva nepokretna imovina srpskih i jevrejskih kulturno-prosvjetnih društava predata je ustaškom Savezu napredkovih zadruga. Osnovane su »komisije za ponovu« koje su preuzimale imovinu protjeranih Srba.

Zakonskom odredbom o državljanstvu morao je svaki građanin da dokazuje svoje porijeklo. Na osnovu te odredbe progonjeni su i oni koji su imali nekog, pa i dalekog pretka Jevreja. Jevreji su se našli u teškom položaju, kakav se nije pamtio u cjelokupnoj četiristogodišnjoj istoriji njihovig življenja na bosanskohercegovačkom tlu. Morali su nositi žute trake oko rukava, raditi na kuluku, nisu smjeli izlaziti na javna mjesta, bili su na svakom koraku maltretirani, pljačkani, a noću odvođeni i ubijani. Građani drugih narodnosti ulagali su napore, i sami se često izlažući životnoj opasnosti, da im pruže pomoć u hrani, ogrjevu i novcu. Tajno su ih obilazili i uvjerali da nisu sami i da će pravda na kraju pobijediti.

Srbi su se također našli u položaju građana drugog reda. Otpušteni su sa posla, zabranjeno im je kretanje po-

slije policijskog časa, okupljanje na javnim mjestima, zabranjena je i upotreba ćirilice, obavljanje vjerske službe i upotreba zvona na crkvama. Odmah je počelo hapšenje i protjerivanje sveštenika, intelektualaca i drugih uglednih ljudi. Za vrijeme policijskog časa odvođeni su od svojih kuća trpani u transporte i upućivani u Srbiju, obično uz iznuđenu dobru nagradu da bi ostali u životu, ili su zadržavani u zatvorima kao taoci.

Tokom maja 1941. godine, na osnovu poslanice nadbiskupa Alojzija Stepinca, počelo je prekrštavanje srpskog stanovništva u rimokatoličku vjeru. Taj proces u većini mjesta, a pogotovo u selima, nije imao uspjeha, prvenstveno zbog otpora stanovništva.⁷

U Brčkom su rimokatolički sveštenici Ante Kljajić i Ilija Violoni sa kotarskim predstojnikom Vječeslavom Montanijem postavili sebi cilj da do kraja 1941. godine izvrše prekrštavanje svog srpskog stanovništva u kotaru. Krajem novembra i početkom decembra u Brčkom je uhapšeno oko 150 Srba i zatvoreno u zgradu gimnazije. Svučeni, bos i pretučeni stajali su na temperaturi od -15°, onda sprovedeni preko Save u Gunju gdje je predstojnik Montani obećao da će biti pušteni ako podnesu molbe za pokrštavanje. Nisu imali izbora. Fra Ilija Violoni je na prekrštavanju govorio da im je spasio duše, ali nije siguran da im je spasio i tijela. Nije htio vršiti prekrštavanje bez potvrde ustaških vlasti »o dostojnosti molioća da primi rimokatoličku vjeru«, za koju su se davale velike pare.⁸ Nisu svi rimokatolički sveštenici prišli sa takvom usrdnošću i cinizmom sprovođenju okružnica nadbiskupske kancelarije. U drugim mjestima Posavine i Trebave nije došlo do ovakve primjene nasilja da bi ljudi promijenili svoju vjeru. Katoličku vjeru su primali pojedini činovnici i trgovci da bi sačuvali svoj imetak i položaj.

Pošto iseljavanje i prekrštavanje nije dalo zadovoljavajuće rezultate, ustaše prilaze masovnoj fizičkoj likvidaciji srpskog stanovništva, prvo onih za koje su pretpostavljali da bi mogli biti eventualni nosioci otpora, a zatim ostalih. U

⁷ Boro Popović, Partizani u Posavini, Svjetlost, Sarajevo, 1978, str. 51.

⁸ Rifat Piskavica, SKOJ u Brčkom 1941-1942, Opštinski odbor SUBNOR-a, Brčko, 1974, str. 18.

toku tri noći u prvoj polovini decembra, ustaše iz zloglasne 5. i 18. satnije koji su u Brčko stigli iz Mitrovice, gdje su također pravili strašne pokolje, pobili su u Brčkom sve Jevreje na Savskom mostu i na starom pravoslavnom groblju. U slijedeća tri dana pokupili su nasumice po gradu i okolnim srpskim selima mnoge Srbe, mučili ih u zatvoru, ubijali, a zatim bacali leševe u Savu. Zatim su išli u udaljenija sela, hvatali ljude u kućama, šumarcima, na poljima i ubijali ih.

Ustaše su željele da izazovu neprijateljstvo Hrvata i Muslimana, prema Srbima, međutim, u tome nisu uspjeli. Muslimani i Hrvati, u velikom broju, nisu odobravali postupke ustaških vlasti prema Srbima i Jevrejima. Znajući da se oni nalaze u nevolji, tražili su načina da im pomognu. Na Petrovdan 12. jula u Modriči i okolini ustaše su uhapsili oko 300-400 Srba i sproveli ih u logor u Odžak. Muslimani i Hrvati iz Modriče, Odžaka i okolnih sela preduzeli su akciju da ih spasu. Odžaćani su se nadmetali ko će zatvorenicima donijeti u logor bolju hranu, cigarete, obuću i odjeću. Poslije tri dana ustaše su morale pustiti zatvorenike.⁹ Ljudi su izražavali solidarnost sa progonjenima i žrtvama terora, pa su održavali i javne demonstracije, kao što je bilo u Bosanskom Šamcu.¹⁰

Samovoljnim ponašanjem ustaša nisu bili zadovoljni ni organi koji su po svojoj funkciji bili zaduženi da vode računa o javnom redu i bezbjednosti. Gotovo u svim mjestima Posavine i Trebave došlo je do međusobnog optuživanja kotarskih oblasti i ispostava, i ustaških logora. Već 29. VI 1941. godine Puškarić, kotarski predstojnik iz Brčkog se žali Velikoj župi na ponašanje pripadnika ustaškog logora u Brčkom. On piše: »Ustaše sami izdaju propusnice, naredbe o

⁹ Muhidin Spužić, Hronika Modriče, Opštinski komitet SKJ, Modriča, 1969, str. 83-84.

¹⁰ U noći 14/15. juna 1941. godine ustaški oficir Cesar Lovro, koji je došao iz Zagreba, ubio je u kalani na očigled građana u Bosanskom Šamcu Hajrudina Izetbegovića, zbog toga što mu nije htio pokazati legitimaciju. Cjelokupno stanovništvo ovog mjesta je javno izrazilo svoj protest zatvaranjem trgovačkih, zanatskih radnji i kafana, i učešćem na sahrani, koju su, zbog bojazni od izliva narodnog gnjeva prema ustašama, obezbjeđivali njemački vojnici. Ispostava kotarske oblasti u Bosanskom Šamcu je tek poslije mjesec i po dana poslala izvještaj Velikoj župi o ovom događaju. (Arhiv VII, fond NDH, r.174, F.II, reg. br. 32).

ograničenju kretanja, smjenjuju i imenuju povjerenike u židovskim radnjama, ispražnjuju pojedine obitelji iz stanova, izriču i naplaćuju kazne, kažnjavaju ljude i ubiru globe zbog redarstvenih prekršaja, od uhapšenika naplaćuju kauciju, hapse ljude i dugo ih drže u zatvoru i ne predaju ih redovnim vlastima na postupak, postavljaju povjerenike u pojedinih hrvatskim kulturnim društvima, stvaraju neraspoloženje kod mještana i u svemu mimoilaze upravnu vlast«. Puškarić pismeno traži od ustaškog logora da mu preda sve uhapšene građane na osnovu Paveličeve naredbe koja je štampana u 61. broju »Narodnih novina«, ali se ustaše na to oglašuju. On je i dalje u svojim izvještajima ukazivao na zločine i samovoljno ponašanje ustaša i na bezrazložno hapšenje mnogih Srba - seljaka u opštinama Brčko, Brezovo Polje i Čelić na Ilindan 2. avgusta 1941. godine. Tog dana su ustaše počele hapsiti seljake u srpskim selima i transportovati ih u Bijeljinu, odakle su mnogi otpremljeni u koncentracione logore. Neki pravoslavni sveštenici su takođe uhapšeni i protjerani u Srbiju. Na osnovu pritužbi kotarske oblasti, Glavni ustaški stan je donio naredbu o smjenjivanju ustaškog logornika u Brčkom, Martina Petrovića. Na njegovo mjesto došao je Mato Rajić, student - ustaša iz Zagreba.¹¹ Međutim, ustaše nisu ostale dužne Puškariću. U drugoj polovini avgusta na mjesto kotarskog predstojnika u Brčko došao je iz Gradačca, po zlu poznati Vječeslav Montani. Odmah je optužio svog prethodnika Puškarića i zapovjednika domobranske posade u Brčkom satnika Božidara Mileusnića, da su štitili Srbe i komuniste, zbog čega su se oni uskoro našli pred sudom.¹²

Da bi pokazao da Srbi i Hrvati nisu imali ništa zajedničko u jeziku, Pavelić uvodi tzv. korienski pravopis i osniva ured za jezička pitanja. Uvode se nove riječi i kovanice, pre-

¹¹ Izvještaji kotarske oblasti Brčko, Velikoj župi. Posavlje od 22. V, 9. VII, 28. VII i 8. VIII 1941. Arhiv VII, fond NDH, k.174, br. 4/2, 4/3, 4/5, 10/2 i 30/1.

¹² Izvještaj velikog župana dr Vladimira Sabolića Ministarstvu unutrašnjih poslova od 23. I 1942. Arhiv VII, fond NDH, k.174, F.3, reg. br. 28/1.

uzete iz njemačkog jezika, što izaziva podsmjeh i mnoge viceve na račun tog jezičkog galimatijasa.¹³

Ustaška propaganda nastojala je da se što više ljudi prijavu u ustašku legiju, koja je odlazila na istočni front, i na dobrovoljni rad u Njemačku. Radi toga u gradove Posavine i Trebave dolaze Ademaga Mešić, Blaž Gutić i Hakija Hadžić, drže govore i ubeđuju, ali je odziv bio veoma slab.¹⁴

Nijemci su prijetili da će za jednog svog poginulog vojnika strijeljati stotinu Srba, Jevreja i komunista. Ustaše, pod prijetnjom smrti, pozivaju sve one koji posjeduju bilo kakvo oružje, da ga odmah predaju ustaškim vlastima. Istaknuta su razna upozorenja da se građani moraju uredno odazvati svakom pozivu vlasti.

Desetak dana nakon uspostavljanja NDH izdata je uredba o činovništvu u kojoj između ostalog stoji »svi činovnici se stavljaju na raspoloženje nadležnom ministru koji ih može bez obrazloženja otpustiti, dići od službe, umiroviti, premiještati bez njihove privole iz područja jednog ministarstva u drugo, iz državne službe u samoupravnu i u službu javnog reda i obratno, bez obzira na dosadašnje pravne odredbe i dosadašnji položaj«. ¹⁵ Tom uredbom ustaše su se uveliko koristile da nepoćudne činovnike premjeste iz mjesta gdje su bili poznati i imali ugled, u mjesta, većinom zabacena, gdje im je političko djelovanje lakše bilo onemogućiti. Na osnovu te uredbе ustaške vlasti su iz Gradačca odmah premjestili kotarskog veterinara Edhema Čamu, najprije u Fojnicu, a zatim u Foču, a Ismeta Terzimehića, sudiju kotarskog suda prvo u Mostar, a zatim u Visoko.

Uporedo sa progonom Srba i Jevreja ustaše su tragale za članovima KPJ i SKOJ-a i za svima onima koji su sa komunistima na razne načine sarađivali. Prikupljali su podatke o komunistima, njihovom kretanju i djelovanju i stvarali svoju evidenciju.

Polovinom juna izdato je naređenje oružničkim postajama da pohapse sve građane koji nisu lojalni NDH.

¹³ Dr Ferdo Ćulinović, n.d. str. 228.

¹⁴ Muhidin Špužić, n.d. str. 19-20.

¹⁵ Fikreta Jelić-Butić, n.d. str. 101.

PRIPREME, POČETAK I RAZVOJ USTANKA

U vrijeme napada Njemačke na Jugoslaviju komunisti su, shodno ranijoj direktivi svoga rukovodstva, tražili svoje jedinice i javljali se dobrovoljno u vojsku, ali su u većini mjesta bili odbijeni. Kada se završio aprilski rat, komunisti koji su izbjegli zarobljeništvo, vratili su se u svoja mjesta, prišli uspostavljanju partijskih veza, izvlačenju članstva koje je dopalo u zarobljeništvo i pojačali mjere opreza prema novoj vlasti.

Direktive usvojene na Majskom savjetovanju CK KPJ u Zagrebu prenio je komunistima tuzlanske oblasti, koncem maja 1941. u Tuzli, tadašnji sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, Iso Jovanović. Savjetovanje je bilo posvećeno problemima rada organizacija KPJ u uslovima okupacionog režima i pripremama komunista za dizanje naroda na oružani ustanak. Članovi oblasnog partijskog rukovodstva prenijeli su uskoro iz Tuzle direktive komunistima u gradovima i selima istočne Bosne. U Modriču i Bosanski Šamac dolazio je iz Osijeka krajem maja ili početkom juna 1941. Vjekoslav Bakulić, koji je simpatizerima KPJ prenio direktive o novom načinu rada i međusobnom povezivanju.

Jedan od prvih zadataka je bio razotkrivanje namjera okupatora i ustaških vlasti, ukazivanjem na konkretne primjere njihovog držanja i ponašanja. Ovo je osobito bilo potrebno zbog Hrvata i Muslimana, jer su neki od njih gajili iluzije da će novi režim ukloniti nepravde koje su režimi bivše Jugoslavije učinili za vrijeme svoje 23-godišnje vladavine. U novim uslovima iskazala se politika bratstva i jedinstva kao jedina alternativa nejednakom tretiranju nacija, genocidu i izazivanju bratoubilačke borbe koju je nametnuo okupator.

Komunisti su dobili zadatak da prikupljaju i sakrivaju oružje i municiju, sanitetski materijal i drugu vojnu opremu.

Preduzete su mjere da se partijske i skojevske organizacije očuvaju, prošire, ojačaju i organizuju, kako bi mogle raditi u novim uslovima. Pojačane su mjere budnosti i uka-

zivano je na neophodnost stroge tajnosti i na potrebu mijenjanja mjesta boravka i stanovanja. U organizaciju KPJ i SKOJ-a primljeni su novi članovi koji su ranije bili poznati po identičnim pogledima sa komunistima.

Napadom Njemačke na SSSR, 22. juna, još više se otežava djelovanje članova KPJ i SKOJ-a. Na osnovu direktive šefa Gestapoa trebalo je pohapsiti po ranije pripremljenim, ili na osnovu lokalne situacije sastavljenim spiskovima, sve komuniste i njihove saradnike, i uputiti ih u koncentracione logore. Oformljene su komisije, koje će izvršiti izbor lica koje treba uhapsiti i poslati u logor. U komisijama su bili ustaški i policijski funkcioneri, zapovjednici oružničkih postaja i kulturbundovci.

Na osnovu te naredbe u Brčkom su odmah uhapšeni istaknuti komunisti Ivica Đermanović, Hasan Burić, Safet i Zijah Salihodžić i Hasan Trebinjčević, a uskoro i Milan Marković. U Bosanskom Samcu je uhapšeno 16 ljudi: Dimitrije Tovirac, Vaso Gligorević, Đorđe Radić, Vaso Bošković, Tošo Bošnjaković, Đoko Maslić, Kojo Mikičić, Mihajlo Ikić, Ratko Stavrić, Žarko Ružić, Aco Malinović, Aco i Jovo Nikolić, Stojan Šikanić, Đorđo Škorić, Armen Rozenzvajg, Đoko Vujanić i Aco Cvjetičanin. Mitar Trifunović Učo pošao je iz Bosanskog Samca prilikom povlačenja jugoslovenske vojske. Jedno vrijeme se skrivao u ilegalnim stanovima u Tuzli, Sarajevu pa opet u Tuzli, gdje je otkriven, uhapšen i otjeran u logor u Jasenovac, gdje je kasnije ubijen. Na osnovu naredbe Ravnateljstva za javni red i sigurnost NDH od 15. jula i naredbe Glavnog ustaškog stana od 19. jula 1941. uhapšeni, za koje se smatralo da su komunisti ili saradnici komunista, a uz to su srpske i jevrejske narodnosti, su upućeni u koncentracioni logor kod Gospića i tamo pobijeni.

Vječeslav Montani, kotarski predstojnik u Gradačcu je nastojao da njegov spisak zatvorenih komunista i njihovih saradnika bude što veći, pa je u trećoj dekadi juna 1941. u Modriči, Tarevcima i Gradačcu uhapsio oko 27 lica. Poslao ih je u zatvor u kulu u Gradačcu, gdje su životni uslovi bili veoma teški. Pod sumnjom da su komunisti, zatvoreni su Risto Mikičić i njegova supruga Darinka, Pero Kovačević,

Fuad Suljić, Reuf Grabonjić, Husein Zečić, Hajro Halilović, Fehim Mešanović Duša, Veljko Jovanović, Jozo Ljubas, Isidor Abinum, Vljako Stanišić, Niko Kovačević, Mehmed Mujbegović, Sakib Suljić, Ibrahim Mujbegović, Esad Širbegović, Muradif Havkić, Edhem Mujbegović, Andro Šubarić, Abdurahim Otanović, Niko Stanić, Šefko Avdić, Ferid Širbegović i Himzo Salkić iz Modriče, Tarevaca, Garevca, Kladara i Riječana. Ovoj grupi zatvorenika je priključen Aco Novožilov iz Gradačca. Na osnovu pomenutih naredbi u Gospić su otpremljeni i tamo ubijeni Risto Mikičić, Veljko Jovanović, Aleksandar Novožilov, Vljako Stanišić i Isidor Abinum. Montani je uz to uhapsio oko 60 Srba iz Gradačca, Modriče i okoline. Ova hapšenja izazvala su proteste građana Modriče, Tarevaca, Gradačca i ostalih naselja. Na oslobođenju uhapšenih intenzivno su radili simpatizeri KPJ koji su ostali na slobodi. Oni su angažovali mnoge ugledne građane da se zauzmu kod ustaških vlasti kako bi se uhapšenima ublažio zatvorski režim i da se puste iz zatvora. Deputacije viđenijih građana odlazile su u razne ustanove NDH, najčešće u Slavonski Brod i Zagreb, zalažući se za puštanje na slobodu uhapšenih. Odlaskom Montanija iz Gradačca i dolaskom Vatroslava Borkovića na rad u kotarsku oblast ove intervencije su donekle urodile plodom, pa je većina uhapšenih, do novembra 1941. godine, puštena kućama. Građani ovih mjesta su i na druge načine pomagali uhapšenima da lakše podnose zatvorski režim, redovno su im upućivali hranu, cigarete i preobuku.

Okupator i ustaše vode borbu protiv komunista svim sredstvima i metodama, jer ih smatraju svojim glavnim neprijateljima. Iako su pretrpjele znatne gubitke, zbog neopreznosti i neblagovremenog preduzimanja mjera za sklanjanje svojih članova, organizacije KPJ nastoje da pregrupišu snage upućivanjem svojih članova iz gradova u sela. Međutim, u gradovima ostaje dovoljno aktivista radi održavanja veza, prikupljanje oružja i opreme, i izvlačenja uhapšenih iz zatvora.¹⁷

Poslije sjednice PK KPJ za BiH 13. jula, na kojoj je zaključeno da se u skladu sa odlukama CK KPJ od 4. jula od-

¹⁷ Dr Zdravko Antonić, Ustanak u istočnoj i centralnoj Bosni, str. 107-108.

mah ide na pokretanje oružane borbe, članovi Oblasnog komiteta KPJ i novoformiranog Oblasnog vojnog štaba za tuzlansku oblast odlaze da organizuju prve vojne akcije. Oblasni vojni štab je odlučio da centri ustanka u oblasti budu na Ozrenu, Birču i Majevidi, pa je tamo uputio većinu svojih kadrova da rade *na neposrednoj organizaciji ustanka*, a početkom avgusta 1941. godine i sam je sa Pećnika kod Tuzle otišao u Sekoviće.¹⁸ Područje Posavine bilo je vezano za Majevidu, a područje Trebave za Ozren. Iz tih ustaničkih centara strujaće uticaji, dolaziti poruke i aktivisti koji će uticati na razvijanje ustanka u Posavini i na Trebavi.

Područje Posavine je pripadalo brčanskom srezu i aktivisti iz Brčkog su još prije rata ostvarili niz kontakata i veza sa naprednim ljudima u selima i varošicama u Posavini. U vrijeme priprema za ustanak komunisti brčanskog sreza orijentisali su se na ljude sa kojima su prije rata kontaktirali i na one koji su se kao napredni ljudi, dolaskom okupatora, vratili u svoj rodni kraj. Početnim pripremama za ustanak u Posavini i drugim dijelovima brčanskog sreza rukovodio je Sreski komitet KPJ za brčanski srez u sastavu: Pero Ćuskić, Ahmet Kobić, Nasto Nakić i Milan Marinković. Oni su krajem maja 1941. izašli iz Brčkog¹⁹, povezali se sa mnogim naprednim ljudima i prišli stvaranju organizacija u Ražljevu, Bukviku, Brnjiku, Vražićima, Zoviku, Popovom Polju, Zabaru i Obudovcu. U ovim selima počelo je formiranje borbene grupa. Članovi sreskog partijskog rukovodstva su održavali međusobnu vezu i vezu sa partijskom i skojevskom organizacijom u Brčkom kojom je, poslije hapšenja poznatih starijih komunista, rukovodio Haris Suljić. On je u partijskoj i skojevskoj organizaciji grada imao veoma odane, hrabre i neustrašive pomagače. Vezu između Sreskog komiteta koji

¹⁸ Dr Zdravko Antić, Djelovanje KPJ na pripremama i pokretanju ustanka u Bosni i Hercegovini 1941, Oblasni vojni štab Tuzla 1941, str. 39, Univerzal, Tuzla, 1981. godine.

¹⁹ Pred izlazak sreskog komiteta na teren u Brčkom u kući Tihomira Vraštanića sastalo se petnaestak brčanskih komunista da se dogovore u vezi direktiva sa Majskog savjetovanja CK KPJ. Pored članova sreskog komiteta na sastanku su bili: Hamid Berbić, Dragoljub Vraštanović, Haris Suljić, i još neki. Na sastanku su govorili Ahmed Kobić i Pero Ćuskić, kako se treba pripremati za ustanak i kakve mjere treba greduzeti u vezi sa prilikama na brčanskom srezu (Boro Popović, n.d. štr. 28).

se najčešće okupljao u Ražljevu i organizacije KPJ u Brčkom, održavao je preko porodice Đokić u Grbavici, Hasan Aganović Tač. Posavski komunisti su komunicirali sa sreskim komitetom povremenim odlaskom u sjedište komiteta u Ražljevu. Pero Ćuskić se kretao cijelim terenom Posavine i po ostalim dijelovima brčanskog sreza zahvaljujući svojim vezama i javkama. Početkom avgusta je bio u Bukviku i Donjem Žabaru da ubrza pripreme za ustanak i da prenese uputstva za izvođenje prve akcije - prekidanje telefonskih veza.²⁰ Nasto Nakić je u početku najviše boravio u svom rodnom Bukviku gdje je oformio brojnu i jaku borbenu grupu. On je također sa Petrom Kaurinovićem i Jankom Vasićem odlazio u Ražljevo radi koordinacije pripreme ustanka. Ahmet Kobić je iz svog Brnjika djelovao u muslimanskim selima zapadno od ceste Brčko - Čelić. Milana Marinkovića su ustaše uhapsile kada je išao u Bijeljino po partijskom zadatku.

Pero Ćuskić je uspostavio direktan kontakt sa Ilijom Katićem iz Donjeg Žabara i Simom Petrovićem i Borom Popovićem iz Obudovca, te Nikolom Simićem iz Lončara i njih uključio u pripreme ustanka.

Aktivisti iz Bosanskog Šamca i Gradačca su održavali povremene međusobne kontakte radi upoznavanja sa situacijom, pomoći u prikupljanju oružja, sanitetskog materijala i druge vojne opreme.

Aktivisti Modriče i Gradačca su proširili krug svojih pristalica, ostvarili veći politički uticaj na sredinu u kojoj su djelovali, spriječili ustaše u njihovim namjerama da privuku pod svoj uticaj muslimansko i hrvatsko stanovništvo. Ostavši bez veze sa oblasnim komitetom KPJ za tuzlansku oblast, aktivisti Modriče pokušavali su da stupe u kontakt i dobiju direktive za rad od Vjekoslava Bakulića. Uputili su jednog aktivistu u Osijek, ali on Bakulića nije uspio pronaći.

U jugozapadnom dijelu Trebave radili su na pripremi ustanka, u okviru dobojske grupe, Cedo Jaćimović, Josip Jovanović i Ismet Kapetanović, mladi komunisti od kojih je najstariji imao samo 26 godina.

²⁰ Boro Popović, n.d. str 47.

Ustanak u istočnoj Bosni otpočeo je u sklopu opšteg ustanka naroda Jugoslavije. Prve oružane akcije su izvedene na Birču, Romaniji i Ozrenu u kojima je učestvovalo po nekoliko stotina ustanika. Na Majevidi, Semberiji i Posavini pripreme su tekle sporije, iako su partijske i skojevske organizacije bile brojne i jake. Razlog treba tražiti u činjenici da teror prema srpskom stanovništvu u tom kraju u početku nije bio tako izrazit kao u graničnim srezovima prema Srbiji i Crnoj Gori.²¹ Ustanak ovdje nije otpočeo kao masovna pobuna naroda protiv ustaškog terora, nego je pripreman politički, organizaciono i u vojnom pogledu kroz diverzije sa manjim grupama ustanika koje podržava većina stanovništva svih narodnosti. Borbene grupe u Semberiji, Posavini i na Majevidi objedinjene su stvaranjem Sreskog podštaba za Majevidu koji je svoj prvi sastanak održao 7. avgusta u Bogutovom Selu. Pošto su borbene grupe bile dosta međusobno udaljene odlučeno je da svaka u svom kraju presiječe telefonsko-telegrafске veze, poruši mostove i propuste na putevima. Posavska borbena grupa iz Bukvika je 10. avgusta presjekla kod Gorice, na putu Brčko - Oražje telefonske veze, a Ražljevačka na putu Brčko - Bijeljina i Brčko - Čelić.²²

Posavska (bukvička) borbena grupa²³ pod vodstvom Petra B. Kaurinovića sakupila se 9. avgusta u Bukviku i u popodnevnim časovima krenula na komunikaciju Brčko - Oražje. U blizini Gorica sklonili su se u kukuruze da sačekaju noć. Prvo su pokušali da telefonske žice pokidaju pomoću srpa nataknutog na motke, a kada to nije uspjelo upotrijebili su sjekiru. Pošto su zadatak izvršili, neopaženo

²¹ Dr Zdravko Antonić, n.d. str. 21.

²² Izvještaj Štaba Majevidskog odreda štabu tuzlanske oblasti. (Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom IV, knj. 1, dok. 168, str. 372-379 - u daljem tekstu: Zbornik IV, knj. 1, dok. 168, str. 372-379).

²³ U bukvičkoj borbenoj grupi su bili: Petar B. Kaurinović, Trivo P. Kaurinović, Ilija S. Vasić, Petar Đ. Kaurinović, Lazo S. Đurić, Janko Vasić, Jovo Pajić, Boško Pantelić, Jakov Mitrović, Stojan Pajić te Savo i Stevo Živković iz Gornjeg Žabara. Njima su pomagali omladinci: Ilija Kaurinović, Ilija Pajić, Cvjetin Vasić, Đorđo Kaurinović, Jovan Kerezović, Janko S. Bašić, Trivun G. Zarić i Nikola Pantelić. Oni su za čitavo vrijeme rata radili za NOP, postali komunisti, politički rukovodioci na terenu i vojni i politički rukovodioci u jedinicama NOV i POJ.

su se vratili u Bukvik.²⁴ Ove akcije su izazvale veliki nemir kod predstavnika ustaške vlasti.²⁵

Samo 7 dana kasnije, u noći između 17. i 18. avgusta, brčanski skojevci Hasan Aganović Tač, Pero Marjan i Zaim Mušanović su, uz pomoć drugih omladinaca, izveli dvije veće diverzantske akcije u samom gradu. Aganović je upalio šljepove sa lanom na pristaništu, a drugi omladinci vojni senjak.²⁶

U septembru 1941. godine majevički partizani izveli su niz akcija koje su bile veoma uspješne. Odbijeni su napadi ustaša i oružnika kod Vakufa, Lopara i Ražljeva i zadobijen znatan plijen. Kod Brezovog Polja 10. IX 1941. godine jedna četa domobrana je razbijena. Ustaške vlasti je u Brezovom Polju i Čeliću uhvatila panika, pa su na sve strane tražile pomoć u uvjerenju da će ta mjesta ustanici uskoro napasti. Koliki je strah od napada ustanika među njima zavladao svjedoči naredba o zabrani paljenja svijeća i kandila noću u kućama, jer je to, tobože, znak ustaničkih pristalica da njihove kuće ustanici poštede.²⁷ Koliko je to bilo besmisleno vidi se iz činjenice da u to vrijeme ni u jednom selu i pogotovo svim sirotinjskim kućama u gradu nije bilo uvedeno električno osvjetljenje, nego su prostorije bile osvjetljene petrolejskim lampama, svijećama i kandilima.

²⁴ Ilija Kaurinović, Bukvik u borbi: Istočna Bosna u NOB-u, knjiga 2, str. 204-205.

²⁵ O tom događaju Kotarska oblast iz Brčkog 11. VIII 1941. šalje Ministarstvu unutrašnjih poslova izvještaj sljedeće sadržine: »U noći 10. na 11. VIII nepoznata lica su prekinula telefonsko-telegrafске veze na putu Brezovo Polje-Brčko-Čelić-Brčko i Orašje-Brčko, tako da su prerazali stubove na par mjesta, a u pravcu Orašja su samo žice pokidali. Na cesti 11 km od Brčkog prema Čeliću pokušali su srušiti most, ali su ga samo u manjoj mjeri oštetili. O tom je obaviještena ova Oblast, pa su odmah u svim pravcima otposlale oružničke patrole i vojska da interveniše u slučaju potrebe. Nigdje, međutim, nije došlo do izgređa. Radi opreznosti ova oblast je uhitila i zadržala u zatvoru Židove emigrante te videnije Srbe iz grada i sela. Krivci nisu pohvatani, a za njima se svestrano traga, a sumnja se da bi to mogli biti komunisti«. (Arhiv VII, fond NDH, k. 174, br. 11, reg. br. 34/1).

Izvještaj 4. oružničke pukovnije za period od 6-16. avgusta 1941. (Zbornik, IV, knj. 1, dok. 261, str. 581).

²⁶ Ovoj akciji brčanskih skojevaca je do skoro pridavan neznan značaj. Ona je izvedena u teškim uslovima i imala je znatan efekat kod brojnog dijela stanovništva.

²⁷ Arhiv VII, fond NDH, k. 174, F. 11, reg. br. 58/3.

Majevički NOP odred je kao jedinica takvog naziva formiran između 5. i 10. oktobra 1941. godine. Krajem oktobra imao je četiri čete: Prvu i Drugu majevičku, Bijeljinsku i Brčansko-ražljevačku četvu. Poslije dolaska Bijeljinske čete iz Srbije, u odredu postoji Prva majevička četa u Vakufu, Druga majevička u Peljevama odnosno na Površnicama, Bijeljinska i Brčansko-ražljevačka četa. U novembru je u ovoj četi boravilo i desetak Bukvičana.

U duhu odluka savjetovanja u Stolicama, formiran je Brčansko-bijeljinski bataljon, sa preko 200 boraca. U štabu Brčansko-bijeljinskog bataljona nalazili su se komandant Mirko Filipović i politički komesar Stevo Perić.²⁸ U ovaj bataljon je ušla, po svom formiranju, i Posavska četa.

U oktobru 1941, također na osnovu odluka savjetovanja u Stolicama, formiran je Okružni komitet KPJ za Majevicu. Sekretar komiteta je postao Jusuf Jakupović Mrki, a članovi Albin Herljević, Srbo Gligorević, Stevo Popović, Svetolik Gospić i Pero Čuskić. Okružni komitet je rukovodio sa tri sreska komiteta - za Bijeljinu, Brčko i Majevicu - i partijskom organizacijom u Majevičkom NOP odredu. Uporedo je formiran i Okružni komitet SKOJ-a, sa sekretarom Tomislavom Ramljakom. U novembru 1941. na Majevisi su, radi pružanja pomoći partijskom i skojevskom rukovodstvu, boravili Vaso Miskin, član PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Rato Dugonjić, sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a.

U Posavinu je, u kasnu jesen Okružni komitet KPJ, uputio Slobodana Jovanovića²⁹, radi pružanja pomoći. On je sa Simom Petrovićem, Nikolom Simićem, Borom Popovićem, Ilijom Katićem, Jelisijem Mitrovićem, Perom Simičevićem, Vlajkom Arsenićem i Dušanom Pavlovićem, te sa Nastom Nastićem, Jankom Vasićem i Petrom Kaurinovićem iz Bukvika i ostalim aktivistima razvio živu političku aktivnost u

²⁸ dr Zdravko Antonić, n.d. str. 320.

²⁹ Slobodan Jovanović, rodnom iz Bijeljine, bio je kao student u Zagrebu veoma aktivan u studentskom kulturno-umjetničkom društvu »Brazda«, koje je okupljalo studente marksističke orijentacije iz BiH. Tijesno je saradivao sa Ivicom Mažarom, Rankom Šipkom, Zagom Umičević, Džemilom Šarcem i ostalim poznatim naprednim bosansko-hercegovačkim studentima. (Džemil Šarac, Sa studija u Zagrebu na nove zadatke u Sarajevu, Sarajevo u revoluciji, knj. 1, str. 180).

posavskim selima. Svaku noć su se održavali sastanci u zaseocima na kojima su učestvovala mnoge pristalice narodnooslobodilačke borbe. Slobodan i Simo su najviše objašnjavali situaciju u drugim krajevima naše zemlje, i naglašavali potrebu da i Posavci krenu u narodnooslobodilačku borbu. Vijesti iz nekoliko brojeva užičke »Borbe« i izvode iz drugih propagandnih materijala prekucao je Boro Popović. Te vijesti su dopirale do mnogih stanovnika posavskih sela.

U decembru 1941. u Posavinu je stigao sekretar Sreskog komiteta Pero Ćuskić u pratnji pet partizana iz Majevičkog NOP odreda (Živko Ćuskić, Miro Herljević, Sreto Petrović Srbijanac, Milan Lukić i Martin Milkić Nenad, koji se u putu priključio grupi) da formira Posavsku partizansku čet. Osamnaestog decembra 1941. u Donjem Žabaru u staji Dušana Pavlovića, Slobodan Jovanović je u ime štaba Majevičkog NOP odreda pred strojem boraca saopštio da se formira Posavska partizanska četa. Predloženi su i izabrani za komandira Nikola Simić Učo, za političkog komesara Slobodan Jovanović, za zamjenika komandira Živko Ćuskić, za zamjenika političkog komesara Simo Petrović, za vodnika Vukosav Simić, za rukovodioca kulturno-prosvjetnog rada, koji je ujedno bio odgovoran i za agitaciju, Boro Popović.³⁰ Pored njih i pet boraca, koji su sa Perom Ćuskićem došli sa Majevice, u sastav čete su ušli i Boško Zoranović, Savo Lukić, Joco Ćurčić i Andrija Stanković iz Obudovca, Savo i Stevo Živković i Stevo Đuričić iz Gornjeg Žabara, Gavro Stavrić iz Porebrice, te Ilija Kaurinović Farkaš, Ilija Vasić, Pero Marković, Đorđo Kaurinović, Petar Đ. Kaurinović, Trivo B. Kaurinović, Mihailo C. Kaurinović, Savo Đ. Kaurinović, Milorad R. Cvijanović, Petar S. Vidović i Cvijetin S. Kaurinović iz Bukvika. Na formiranju čete u njenom stroju su takođe bili Pavle Gajić, Mitar Lukić, Simo Žigić, Jovika Simić, Cvjetko i Sailo Jeftić, Simo Jovanović i Jovo Arsenić koji su se izjasnili da su četnici i koji će uskoro otpasti i otići u izdaju. U četi je na formiranju bilo ukupno 34 boraca i starješina podijeljenih u tri desetine, Četvrta desetina u kojoj su se na-

³⁰ Boro Popović, n.d. str. 70; Nikola Simić; Prva posavska partizanska četa, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1, str. 166.

lazili Trivo P. Kaurinović, Cvijetin Vasić, Janko Vasić, Zoran Kerezović, Trivun Zarić, Pavle Zarić, Ilija Pejić, Pero Pejić, Ilija Pantelić, Ilija Majdančević, Ilija P. Kaurinović i Nikola Pantelić - ostala je u Bukviku pod vodstvom Naste Nakića i Petra Kaurinovića. U novembru i decembru, bukvički ustanici su tri puta išli u Ražljevo prenoseći oružje, municiju i poruke. Te naoružane grupe ustanika iz Bukvika ostajale su po nekoliko dana u Ražljevu i Koreniti, gdje su se uključivali u borbe koje su tamo vođene.

Komanda Posavske čete je po jednu desetinu rasporedila u Gornjem Žabaru, Obudovcu i Donjem Žabaru. Rukovodioci čete i Nasto Nakić, a od polovine januara 1942. i Pero Ćuskić su intenzivno radili po posavskim selima, stvarajući narodnooslobodilačke odbore. Pored ranije formiranog narodnooslobodilačkog odbora u Bukviku, sada su formirani N00 u Donjem i Gornjem Žabaru, Obudovcu, Brvniku, Crkvini, Slatini, Pisarima i drugim selima.³¹ Slobodan Jovanović je odlazio u Gradačac gdje je uspostavio vezu sa grupom aktivista, a uskoro je sa Simom Petrovićem i u pratnji Tome Kasapovića došao ilegalno u Bosanski Šamac, gdje je takođe održao sastanak sa grupom aktivista koji su prikupili 5 vojničkih pušaka i izvjesnu količinu municije, opreme i sanitetskog materijala.³² Veza sa šamačkom grupom aktivista kasnije je išla preko Ivana Bumbulovića iz Brvnika.

Aktivisti iz Gradačca ostali su jedno vrijeme bez veze sa partijskim rukovodstvom. Pokušali su, i preko Mehmedalije Tufekčića uspjeli uspostaviti vezu sa partijskom organizacijom u Slavonskom Brodu. Kasnije je Mehmedalija Tufekčić, uspostavio vezu i sa delegatom PK KPJ u Tuzli, Muhamedom Sadikovićem, posredstvom dr Mustafe Mujbegovića i Age Hrustića i sa dobojskom organizacijom preko Đure Jukića. Veza sa Majevičkim NOP odredom išla je preko Milivoja Stojčevića Brzine iz Gornjeg Žabara, a sa Ozrenskim NOP odredom preko Anđelka Radića iz Zelinje.³³

Partijskoj organizaciji u Brčkom znatnu pomoć pružio je Fadil Hadžiefendić koji je, po tom zadatku, u jesen 1941.

³¹ Boro Popović, n.d. str. 83.

³² Izjava Spasoja Ilinčića data decembra 1979. autoru.

³³ Mehmedalija Tufekčić, Gradačac u 1941. godini, Svjetlost, Sarajevo, 1975, str. 86-94.

došao iz Tuzle. Na Novu godinu 1941/1942. izvedena je akcija spasavanja iz zatvora Hasana Burića, Ivica Đermanovića, Zijaha Salihodžića, Hasana Trebinčevića Hakana i Safeta Salihodžića.³⁴

Petog januara 1942. policija je u Brčkom sprovela veliku akciju hapšenja komunista i skojevaca. Gotovo sav partijski i skojevski aktiv od oko 80 ljudi, pao je u ruke policije. Sekretar Mjesnog komiteta Haris Suljić, našavši se opkoljen ustašama, izvršio je samoubistvo. Uhapšeni su, u brčanskom zatvoru, podvrgnuti strašnoj torturi koja po svojoj stravičnosti i surovosti premašuje ljudska shvatanja. U strašnim mukama u zatvoru su umrli Hasan Aganović i Pero Marjan, a drugi nisu mogli dugo doći do svijesti. Da optuženi ne budu izvedeni pred Prijeki pokretni sud u Brčkom u čiju ustašku revnost i strogost nije vjerovala Kotarska oblast na čelu sa Montanijem i Župska redarstvena oblast u Slavonском Brodu, predložili su da se ukine Pokretni prijeki sud u Brčkom, što je Ministarstvo pravosuđa i bogoštovnja NDH usvojilo. Sud je ukinut, a njegov predsjednik Karlo Katić i tužilac Emil Validžija stavljeni su na raspolaganje domobranstvu kao rezervni oficiri.

U isto vrijeme je uhapšen i Alija Suljagić koji je angažovao domobranskog satnika Vodošek Jakova za saradnju sa NOP-om. Na intervenciju građana iz zatvora su pušteni mlađi od 16 godina. Pedesetjedan uhapšeni aktivista je, po naređenju Ustaške nadzorne službe u februaru 1942, otpremljen u Jasenovac i Staru Gradišku gdje su takođe doživjeli strašna mučenja. U tim logorima je ubijeno 12 omladinaca i omladinki iz ove grupe. Poslije niza intervencija rođaka i građana Brčkog i drugih mjesta, među kojima i dr Abdulaha Bukvice, 39 preživjelih je dopremljeno u Zagreb pred Prijeki ustaški sud, oktobra 1942. Sud je trojicu članova grupe osudio na smrt, a ostali su oslobođeni. Ponovnim

³⁴ Akcijom je rukovodio sekretar Mjesnog komiteta Haris Suljić, a izveli su je odvažni skojevci Zaim Mušanović, Fehim Klebić i braća Đokić iz Grbavice. Spašeni komunisti su preko Grbavice i Bukvika stigli u Gor. Žabar, ali se tu nisu dugo zadržavali, nego su pošli u Ražljevo u sjedište Sreskog komiteta KPJ. (Rifat Piskavica, n.d. str. 47 i Boro Popović n.d. str. 79).

zalaganjem kod najviših funkcionera ustaške države i ovoj trojici su smrtne kazne preinačene na vremenske.³⁵

Polovinom januara Posavska partizanska četa krenula je preko Srnica u Bukvik. U Bukviku se zadržala nekoliko dana u očekivanju napada ustaša na Bukvik, kao odgovor na napad Bukvičke desetine izvršen 7. januara 1942. godine na oružničku postaju u Dubravama. Prethodno su ustaše uhapsile i odvele Janka i Panu Bašića, Simu, Pajku, Pantu, Peru i Savku Pantelić, Milku Kaurinović i Cvjetina Vasića. U to vrijeme na terenu bukvičke opštine našao se i dr Vladimir Sabolić, veliki župan Župe Posavje koji je pozvao ustanike da se vrate svojim kućama obećavajući im ličnu i imovinsku sigurnost.³⁶

Posavska četa se u Bukviku zadržala nekoliko dana. Pošto do ustaškog napada nije došlo, produžila je u Ražljevo sa nekoliko boraca iz Bukvika, a u Bukviku je i dalje ostala desetina naoružanih ustanika da spriječi eventualni napad ustaša na selo i da služi kao veza između ustanika istočnog i zapadnog dijela brčanskog sreza. Ova desetina je kasnije dopratila Nastu Nakića na Majevicu na Okružno partijsko savjetovanje koje je održano 15. II 1942. godine u Jablanici.

Koncem januara 1942. godine Posavska četa je stigla u Ražljevo u sastav Bijeljinsko-brčanskog bataljona Majevičkog NOP odreda.³⁷ Zajedno sa Brčanskom četom, Posavska četa je učestvovala u nekoliko borbi sa ustašama koji su vršili ispade iz Brčkog, Čelića, Brezovog Polja i Koraja. Već 10. februara borci Posavske čete učestvovali su u uspješnom napadu jedinica Majevičkog NOP odreda na neprijateljsku posadu u Miladijama koju je sačinjavalo 40 domobrana na čelu sa jednim oficijrom - ustašom, koji je pod prijetnjom ubistva naterao domobrane da se bore do kraja. U borbi je poginulo 23 domobrana i ustaša, a 17 ih je zarobljeno. Na strani partizana je poginuo Savo Lukić-Jeremić, borac Posavske čete, a dva borca su lakše ranjena. Zaplijenjeno je 38 pušaka

³⁵ Arhiv VII, fond NDH, k. 174, f.2, reg. br. 17; f. 3, reg. br. 32; k.175, f.2, reg. br. 16/1-10.

³⁶ Arhiv VII, fond NDH, f. 2, reg. br. 34/1.

³⁷ Nikola Simić, n.č., str. 167.

i 1 puškomitraljez.³⁸ U pomoć napadnutoj posadi krenuli su 21. ustaška i 12. domobranska satnija iz Brčkog i legionari iz Čelića, ali su na licu mjesta našli samo zapaljenu zgradu.³⁹

Ustanak na Ozrenu, trebavskim i vučjačkim selima započeo je 23. avgusta kada su mase ustanika krenule u napad i zauzele Doboju, Gračanicu i Maglaj. Ustanici sa jugozapadnog dijela Trebave su zauzeli žandarmerijsku stanicu u Osječanima i krenuli ka Doboju.⁴⁰

Istovremeno su stanovnici Ritešića, Dugog Polja, Podnovlja, Glogovca, Trnjaka, Božinaca, Majevca i drugih vučjačkih sela krenuli na rušenje mostova i TT linija na cesti Modriča - Derventa, a stanovnici Vranjaka i Koprivne su pored rušenja mostova i propusta postavili prepreke na putu Modriča - Doboju. Pored ostalih porušen je i most gvozdene konstrukcije u rasponu od 12 m, uz željezničku prugu Brod - Doboju, između Komarice i Kotorskog.⁴¹

Ustanak na Ozrenu i trebavskim i vučjačkim selima, oslobođenje Doboja, Gračanice i Maglaja i presijecanje glavne bosanske komunikacije Sarajevo - Brod, izazvali su odmah intervenciju jakih snaga domobrana, ustaša i Nijemaca iz Bosanskog Broda, Dervente, Modriče, Bosanskog Šamca, Odžaka, Teslića i Zavidovića koje su poslije 4 dana borbi uspjele da povrate izgubljena mjesta, odbace ustanike sa komunikacija, pobiju, zarobe i odvedu u logore mnoge ustanike i stanovništvo.

Ustaničke snage sa Ozrena povukle su se organizovano na planinu Ozren i rukovodstvo ustanka je prišlo sređivanju prilika i čvršćem organizovanju ustanika.

Ustanak na Trebavi i Vučjaku, kao i u mnogim selima na lijevoj strani Bosne doživio je neuspjeh zbog nedovoljne pripremljenosti, nejedinstvenog i nedovoljno čvrstog ruko-

³⁸ Izvještaj štaba Majevičkog odreda Glavnom štabu NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu od 18. II 1942. (Zbornik IV, knj. 4, dok. 14, str. 53).

³⁹ Arhiv VII, fond NDH, k. 174, f. 4, reg. br. 11.

⁴⁰ Zbornik IV, knj. 1, dok. 306, str. 667-669 i dok. 279, str. 621-622.

⁴¹ Zbornik IV, knj. 1, dok. 280, str. 622-623.

vodstva, i što su na njegovo čelo isplovili razni kapitulanti (kao što je Stevan Botić, predratni predsjednik opštine u Osječanima), koji su uskoro ponudili primirje okupatoru. Posljedice su bile strahovite. Oni koji su se predali ili bili uhvaćeni, sprovedeni su u logore u Doboju, Modriču i Derventu. Ustaški prijeki sud u Doboju osudio je na smrt 111 ustanika koji su strijeljani na Barama. Na Pustari kod Modriče bilo je zatvoreno 255 seljaka iz Koprivne, Vranjaka i Dugog Polja. Do 10. IX 1941. su vršena trijažna saslušanja, pa je nakon toga u zatvoru zadržano 19 ljudi za koje je dokazano da su na neki način učestvovali u ustanku, a ostali su pušteni kućama. U Gradačac je privedeno 276 osoba od kojih je 49 zadržano u zatvoru. Sedmero je upućeno na suđenje pred Prijeki pokretni sud, koji je tada ustanovljen u Brčkom. Iz sela sa lijeve obale rijeke Bosne privedeno je 251 lice na saslušanje, pošto su rođeni na području kotara Gradačac. Među njima je bilo djece ispod 14 godina. U Podnovlju je na zvjerski način pobijeno 40 lica. Oko stotinu stanovnika iz sela sa lijeve obale Bosne odvedeno je u Derventu i Brod.⁴²

Jedna grupa od oko 30 ustanika, na čelu sa Ismetom Kapetanovićem i Milošem Kupresom povukla se u Trebavu i tu ostala do septembra 1941, kada je uspostavila vezu i prebacila se na Ozren.⁴³

U podnožju Ozrena, u selu Lipcu se slijedećih mjeseci okupilo oko 80 ljudi iz trebavskih sela, od kojih se formirala četa sa komandirom Milošem Kupresom. Nešto kasnije se formirala i druga četa sa komandirom Nikolom Čelićem.⁴⁴ U ovim četama je bilo omladinaca i iz posavskih sela, a među njima Pero Bosić i Savo Radulović iz Gornje Slatine i Pero Šikanić i Boško Mitrović iz Brvnika.

Ozrenski NOP odred, koji je to ime dobio poslije Savjetovanja u Stolicama,⁴⁵ bio je pritisnut sa tri strane jakim neprijateljskim snagama koje su od svojih polazišta, duž

⁴² Arhiv VII, Fond NDH, k.174, f. 11, reg. br. 50/2; 51/6; 60/2.

⁴³ Todor Vujašinović, Ozrenski partizanski odred, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1962, str. 53-58. Arhiv VII, fond NDH, k.174, f. 12, reg. br. 19/2.

⁴⁴ Todor Vujašinović, n.d. str. 100.

⁴⁵ Ranije se zvao Drugi bataljon NOP odreda tuzlanske oblasti.

željezničkih pruga Doboj - Zavidovići, Doboj - Tuzla i Zavidovići - Olovo, nastojali da što dublje prodru na slobodnu teritoriju Ozrena. Odred je i pored toga svakodnevno, u oktobru i novembru 1941, napadao na uporišta neprijatelja na tim komunikacijama i rušio željezničke pruge, mostove i puteve.

TEŠKOĆE U RAZVOJU NOP-a 1942. GODINE - MJERE I AKCIJE OKUPATORA I KVISLINGA

U jesen 1941. u nekim su dijelovima istočne Bosne, pa i na Majevici, postojale, pored partizanskih, i neke četničke jedinice. Partizani su pored krupnih razilaženja pokušavali da uspostave vojničku saradnju sa tim četničkim jedinicama radi zajedničkih akcija protiv okupatora i ustaša. Uslijed otpora četničkih oficira i podoficira koji su po naređenju Draže Mihailovića došli iz Srbije do saradnje je teško dolazilo. Organizatori četništva htjeli su da borbu protiv okupatora zamjene borbom protiv muslimanskog i hrvatskog stanovništva. Na Majevici je ipak došlo do sporazuma o zajedničkom napadu na neprijateljsko uporište u Koraju gdje su prethodno ustaše počinile zvjerstva prema srpskom stanovništvu.⁴⁶ Napad koji su 27. XI 1941. izvršili partizani i četnici završio se katastrofalno u političkom smislu. Naime, četnici su svoje oružje usmjerili protiv nedužnog stanovništva i počeli pokolj žena i djece, pljačku i paljevinu imovine seljaka Muslimana.⁴⁷ Tu je na licu mjesta izbio sukob između partizana i četnika i njihovih oficira, koji su podsticali i organizovali zločine. Po pitanju odnosa ustanika prema muslimanskom i hrvatskom stanovništvu i odnosa prema oku-

⁴⁶ Treća domobranska satnija izvršila je 22. XI 1941. godine pretres sela oko Koraja i dovela u Koraj 25 seljaka koje je našla kod svojih kuća, kao taoce. Ne pitajući nikoga, sutradan je ustaški komesar i poznati koljač Burho Begić sa svojim ustašama izveo te ljude izvan naselja i na zvjerski način pobio. Istoga dana je opljačkao stanovnike Bobetinog Brda i dotjerao opljačkana goveda. Zbog ovih postupaka komandir oružničke postaje Sulejman Sijerčić žalio se kotarskoj oblasti u Brčkom, ali ona nije poduzela mjere da se Begić onemogući. (Arhiv VII, fodn NDH, k. 174, f. 2, reg. br. 15/5).

⁴⁷ Tada je stradalo oko 300 ljudi, žena i djece iz Koraja, a od domobrana je poginulo 5 vojnika i 1 oficir, a ranjeno 12 vojnika iz jedinice koja je intervenisala poslije napada.

patoru sa kojim su četnici počeli uspostavljati kontakte došlo je do daljeg zaoštavanja odnosa između partizana i četnika.⁴⁸ Četnici nisu mogli naći pristalice i pomagače u četama Majevičkog NOP odreda u kojima se nalazilo oko 400 boraca vjernih narodnooslobodilačkoj borbi, pa su 20. februara 1942. izvršili podmukli napad na štab Majevičkog odreda u Vukosavcima. Tom prilikom izginuli su gotovo svi članovi štaba Majevičkog NOP odreda, na čelu sa Ivanom Markovićem Ircem i Fadilom Jahićem Špancem. Poginuli su i Pero Ćuskić, član Okružnog komiteta KPJ za Majevicu i sekretar Sreskog komiteta za brčanski srez, Slobodan Jovanović koji je neposredno prije tog događaja predao dužnost komesara Posavske čete Simi Petroviću i došao na dužnost u Štab odreda i dr Mustafa Mujebegović, ljekar u Odredu.

Kada su partizanske čete saznale šta se dogodilo, preduzele su odmah odlučan napad na četnike. Borba sa koncentrisanim neprijateljskim snagama i podmukao napad četnika Đure Bižića, koji se nije očekivao, završio se nepovoljno po Majevički NOP odred, pa se njegova glavina od oko 250 boraca prebacila na prostor Birča, oko 50 boraca u Semberiju, a ostatak se našao u Ražljevu i okolnim selima.⁴⁹

Borci Posavske čete su u toku borbe bili upućivani po zadacima u pojedine čete, pa su dijelili sudbinu tih jedinica. U Ražljevu se našla jedna grupa partijsko-političkih aktivista i boraca iz brčanskog sreza. Odsječeni od ostalih jedinica odreda krenuli su prvo svi u Posavinu, ali uvidjevši da će to ići veoma teško, podijelili su se u dvije grupe. Jedna sa Jusufom Jakupovićem Mrkim, *sekretarom* Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, Semberiju i Posavinu, i Stevom Popovićem, članom tog komiteta vratila se na prostoriju istočnog dijela brčanskog sreza (Ražljevo-Bukovica-Korenita), a druga grupa, u kojoj su se nalazili Posavci i Brčaci, u Posavinu.

U to vrijeme, početkom marta 1942, prilike u Posavini su bile izuzetno teške za partizane. Brojne ustaške, domobranske i oružničke posade nalazile su se skoro u svakom selu i raskršću, četnici su počeli kontaktirati sa okupato-

«"z^iik IV, knj. 4, dok. 14, str. 53.

⁴⁹ Čglješa Danišević, *Kriza ustanka istočne Bosne, Istočna Bosna u NOB*, knj! 1, str. 384. i 402.

rom, a narod je bio zaplašen. Iako su imali podršku mnogih ljudi privrženih NOP-u, posavski i brčanski aktivisti nalazili su se u beznadežnoj situaciji. Istovremeno ih je napala strašna i teška bolest - pjegavi tifus. Pokušavajući da stupe u vezu sa ozrenskim partizanima oni u martu 1942. godine upućuju na Trebavu Mustafu Sinanagića, Hasana Trebinjčevića i Svetu Petrovića Srbijanca, koje trebavski četnici na prevaru hvataju i ubijaju. U istom pravcu su krenuli kasnije i Hamid Berbić i Vjekoslav Tunjić. Njih su krajem marta 1942. u Gornjem Žabaru opkolili oružnici, pa su u neravnopravnoj borbi poginuli. Sutradan je, u drugom dijelu Gornjeg Žabara, vidjevši da je opkoljen oružnicima, Živko Ćuskić, zamjenik komandira Posavske čete, oduzeo sebi život. U Obudovcu su 18. marta, bolesni od tifusa i iznemogli uhvaćeni Simo Petrović i Mustafa Šehović. Nasto Nakić,⁵⁰ Meho Ahmetović, Safet Salihodžić i Ratko Vujinović zarobljeni su 30. marta u Gornjem Žabaru. Izmučeni teškom bolešću bili su nemoćni da se odupru neprijatelju. Tako je grupa koja je poslije četničkog puča u Vukosavcima došla u Posavinu, bila za mjesec dana uglavnom razbijena.⁵¹ Pored toga, odvedeno je u logore oko 50 aktivista, među kojima i Ilija Katić, Dušan Pavlović, Jelisija Mitrović i Pero Simičević, članovi KPJ, što je za NOP u Posavini predstavljalo nenadoknadiv gubitak.⁵²

Borci Posavske čete koji su izbjegli četnički udar na Majevidi i ustaško-oružničku hajku u Posavini, sklonili su se na teren Posavskog četničkog bataljona i tu politički djelovali. Pod pritiskom četnika Cvijetina Todića, u ljeto 1942. go-

⁵⁰ Nasto Nakića i drugove oružnici su 1. IV 1942. sproveli u zatvor Kotarske oblasti u Brčkom gdje su ih saslušavali više od mjesec dana. U Brčko su došli da ih saslušavaju zamjenik ravnatelja Župske redarstvene oblasti dr Ivo Gromes i sam veliki župan dr Vladimir Sabolić. Iz Zagreba su takođe dolazili isljednici da ih saslušavaju o njihovim vezama sa grupom skojevaca koji su uhapšeni u januaru 1942. u Brčkom, a tada su se nalazili u logorima Jasenovac i Gradiška. Nasto Nakić i drugovi su se dobro držali pred policijom. U vezi njihovih iskaza niko nije uhapšen u Brčkom i okolini, a policija nije došla do podataka o novim dokazima protiv uhapšene grupe skojevaca i to je bio jedan od razloga što su oni kasnije oslobođeni na suđenju pred Prijekim pokretnim sudom (Arhiv VII, fond NDH, k. 174, f. 5, reg. br. 47 i 76).

⁵¹ Boro Popović, n.d. str. 135-137.

⁵² Boro Popović, Posavina i Trebava u NOB-u, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 179.

dine morali su napustiti Krečane i prijeći u Bukvik. Njihov uticaj među pripadnicima Posavskog četničkog bataljona je bio očigledan, što se kasnije vidjelo na Maleševcima, kada se većina boraca tog bataljona vratila sa marša, neki se predali, a neki prešli u partizane. Aktivisti iz Bukvika uspjeli su da krajem avgusta 1942. Bukvičane odvoje od trebavskih četnika i formiraju četnički bataljon u Bukviku koji je, izuzev komandanta i nekih ljudi oko njega, bio skoro u potpunosti pod uticajem partijske organizacije Posavine.⁵³

U vremenu od 29. januara do 4. februara neprijatelj je preduzeo veliku ofanzivu protiv Ozrenskog NOP odreda, u kojoj je učestvovalo 9 njemačkih i 12 ustaško-domobranskih pješadijskih bataljona i 4 artiljerijska diviziona sa oko 17 hiljada vojnika. Ozrenski odred je raspolagao samo sa 5 bataljona sa oko 1200 boraca. Borbe su vođene pod izuzetno teškim vremenskim uslovima. Neprijatelj je imao oko 400 vojnika izbačenih iz stroja. Sedam dana poslije ofanzive odred je ponovo zaposjeo svoju teritoriju.⁵⁴ Međutim, ofanziva je ostavila mnoge posljedice koje će biti sudbonosne za odred.

Poslije ofanzive četnički elementi su se jače povezali sa svojim istomišljenicima na Trebavi i u srednjoj Bosni, i počeli dogovore o zajedničkom dejstvu protiv partizana. Poslije četničkog napada na štab Majevičkog NOP odreda (20. II 1942.) na Trebavu i preko Trebave u srednju Bosnu došlo je više četničkih oficira koje je uputio Draža Mihailović, sa zadatkom da rade na razbijanju partizanskih jedinica i da oforme čišfo četničke jedinice. Četnici su nastojali da svoj uticaj učvrste propagandom o dolasku Nedićevih trupa u istočnu Bosnu i o priključenju te oblasti okupiranoj Srbiji.

Poslije druge neprijateljske ofanzive, sa Ozrena su se na Trebavu prebacile dvije grupe ustanika, jedna pod komandom Milana Sojčića, koja je uskoro dobila četničko obilježje,

⁵³ Edhem Čamo, Gradačac i njegova okolina u NOB-u. Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 76.

⁵⁴ Ahmed Donlagič, Mišo Leković, Njemačka ofanziva na istočnu Bosnu, januar-februar 1942, str. 146-151, Vojno djelo 1962.

a druga pod rukovodstvom Nikole Čelića i Novaka Mrkonjića, koja je zadržala partizansku orijentaciju. Sa grupom Čelića i Mrkonjića pošli su na politički rad na Trebavu Ismet Kapetanović, Nikola Grulović i Đorđe Simić. U to vrijeme nametao se problem ishrane boraca i izbjeglog naroda na Ozrenu, pa je na Trebavi organizovana akcija za prikupljanje hrane, odjeće i obuće. Prikupljeno je oko 10 vagona namirnica koje su se sukcesivno prebacivale preko Spreče. Na Trebavu dolazi i komandant Ozrenskog NOP odreda, Tošo Vujasinović. On objašnjava narodu trenutnu političku situaciju, i zalaže se za nastavljjanje borbe protiv okupatora. U Paležnici je održan sastanak u štabu Milana Sojića, na kome su prisustvovali pop Savo Božić, učitelj Petar Borota i pop Dimitrije Stefanović. Vujasinović im je govorio o potrebi jedinstva ustanika i o izdaji četnika, a prisutni, koji će uskoro postati glavni četnički komandanti na Trebavi, svađali su se između sebe o pravu prvenstva.⁵⁵ U martu na Trebavu dolazi jedna jedinica Ozrenskog NOP odreda od oko 150 boraca, pod komandom Vojina Panića.

Početak marta izašla je na Trebavu grupa aktivista NOP-a iz Modriče, Tarevaca i Gradačca. U grupi su bili Šefko Avdić, Mehmed Mujbegović, Ferid Širbegović, Teufik Sofić, Jusuf Bungur, Muharem Spahić, Hasan Mešanović, Edhem Mujbegović, Avdo Mujbegović, te Hamid Mazalović i Mehmedalija Tufekčić. Poslije nekoliko dana boravka na Trebavi, zbog prijatnji četničkih elemenata da neće u svojoj sredini trpjeti Muslimane, ovi aktivisti pošli su na Ozren. Na Ozren je tada stigao i Ahmet Durić iz Gračanice. U to vrijeme (24. III 1942.) ustaše u Modriči hapse grupu od 16 ljudi za koje su smatrali da su povezani sa ustanicima. Poslije strahovitog mučenja, kome su dva zatvorenika podlegla, ostale su po noći povelili na most na rijeci Bosni, gdje su ih ubili i bacili u rijeku. Šest uhapšenih se otelo, skočilo u hladnu Bosnu i spasio život.⁵⁶ Iz Tarevaca je takođe uhap-

Tošo Vujasinović, n.d. str. 274-276.

³⁶ Ubijeni su: Luka Mihajlović, Mihajlo Mikić, Mihajlo Nikolić, Zdravko Lukić Brčak, Milan Ilić Sičo, Uroš Nastić, Miloš Radovanović, Miloš Petrović, Dušan Starčević, Mitar Filipović, a spasili su se: Čedo Nikolić, Sveto Nastić, Majo Elazar, Miloš Nikolić, Ratko Terzić i Slavko Stanišić.

šeno nekoliko ljudi, uglavnom onih koji su ranije bili zatvoreni u Gradačcu.

U martu 1942. godine četnici su na Trebavi bili gospodari situacije. Petokraka zvijezda se jedino mogla vidjeti u partizanskom bataljonu u Kostajnici, dok su svi ostali nosili kokarde.⁵⁷ Veze i saradnja Cvijetina Todića na Ozrenu i Save Božića na Trebavi sa četnicima Rade Radića u srednjoj Bosni bile su neposredne, što se vidi i po akcijama koje su sinhronizovano izveli. Tako su četnici Cvijetina Todića napali na Štab Ozrenskog NOP odreda i na Prvi istočnobosanski udarni bataljon 18. aprila 1942. godine, a četnici Rade Radića na Četvrti bataljon 4. NOP odreda u Čečavi 17. aprila.

Odmah poslije pučeva i napada na partizanske štabove i ubijanja komunista, četnički rukovodioci su učestali sa kontaktima i razgovorima sa predstavnicima vojske i vlasti NDH. Uskoro je izdata Pavelićeva direktiva od 13. maja 1942. godine, kojom su propisana uputstva za pregovore sa četničkim komandantima. Prvi ugovor između političkih i vojnih predstavnika NDH i četnika potpisan je 28. maja 1942. godine u Lipcu kod Doboja. U ime četnika sa Ozrena ugovor su potpisali Cvijetin Todić, Branko Stakić i Cvijetin Đurić, a u ime četnika sa Trebave Savo Božić, Đoko Milošević i Petar Arnautović.

U potpisanom ugovoru četnici priznaju NDH kao svoju državu, izražavaju lojalnost Paveliću, prekidaju neprijateljstva sa NDH, obavezuju se na dobrovoljnu saradnju sa oružanim snagama NDH u borbi protiv partizana. Ta obaveza podrazumijeva stavljanje četničkih jedinica pod komandu oružanih snaga NDH, pri čemu će lokalni četnički komandanti komandovati svojim jedinicama. Za uzvrat četnici dobijaju pravo organizacije svoje vlasti na teritoriji koju drže, snabdijevanja municijom iz magacima NDH, liječenja ranjenih četnika u borbi protiv partizana u domobranskim bolnicama, materijalnu nadoknadu porodicama poginulih četnika, dodjeljivanja nagrada i odlikovanja onima koji se istaknu u borbi protiv partizana, slobodu kretanja, zapošljavanja

⁵⁷ Mehmedalija Tufekčić, Gradačac četrdesetprve, str. 114—116, Drugo dopunjeno izdanje, Oslobođenje Sarajevo, 1981.

i snabdijevanja u gradovima koje drže vlasti NDH.⁵⁸ Teritorija Trebavskog četničkog odreda ugovorom je ograničena granicama koje čine: sa zapada rijeka Bosna, od ušća Spreče do sela Tarevci, sa sjevera isključno Tarevci, Simići, G. i D. Skugrić, Krečane, sa istoka isključno Rajska, Gornja Zelinja, Donji Skipovac, Lukavica, a sa juga isključno Kostajnica i Stanić Rijeka. Kroz šest dana, 3. juna 1942. godine, na Ilidži kod Gradačca je održan sastanak predstavnika vlasti NDH iz Gradačca i četničkih predstavnika na kojem su se sporazumjeli o načinu sprovođenja u djelo sporazuma sklopljenog u Lipcu.⁵⁹ Aneksom ugovora od 9. jula 1942. predviđeno je da četnici prekinu neprijateljstva protiv njemačkih i italijanskih snaga.⁶⁰ Zatim je 30. maja 1942. godine došlo do sklapanja ugovora o primirju između predstavnika ustaške vlasti i četničkih komandanata na Majeveci.

Poslije ovih sporazuma bilo je i dalje sukoba i ubistava pojedinaca i manjih grupa između četnika i ustaša, ali u borbi protiv jedinica NOV i POJ bili su uvijek zajedno. Njemački okupator se oslanjao od tada na ustašku vlast i na četnike, dajući podršku i jednim i drugim. Okupator, ustaše i četnici su imali svoje posebne ciljeve, ali i jedan najvažniji zajednički cilj - borbu protiv NOP-a i njegovo uništenje.

Četništvo je bilo vojska velikosrpske buržoazije koje je djelovalo u duhu ideologije i politike te buržoazije. Osnova te politike je bila - postati saveznik onoga koji u datom trenutku najviše obećava i čini da poslije rata ponovo dode na vlast velikosrpska buržoazija na čelu sa monarhijom, sa svojim sistemom nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog izrabljivanja. Ciljevi četničkog pokreta najbolje se razaznaju iz direktive Draže Mihailovića potčinjenim komandantima, 20. decembra 1941, u kojoj se, između ostalog, kaže da sa komunistima i partizanima ne smije biti nikakve saradnje jer se oni bore protiv dinastije i za ostvarenje socijalne revolucije, a četnici se jedino bore za kralja i otadžbinu, da stvore

⁵⁸ Arhiv VII, fond NDH, k.174, f. 8, reg. br. 60/5-6; Ahmet Đonlagić, Podaci o ustaško-četničkoj sprezi, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 1, str. 541-542.

⁵⁹ Arhiv VII, fond NDH, k.174, f.8, reg. br. 60/2 i Zbornik XIV, knj. 1, dok.89, str. 276-280.

⁶⁰ Zbornik XIV, knj. I, dok. 117, str. 411-412.

ponovo Kraljevinu Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju koja će biti etnički jednonacionalna i obuhvatiti pored Srbije, Crne Gore i Vojvodine, još Bosnu i Hercegovinu; Dalmaciju, Liku, Kordun i Baniju, iz kojih će biti istrijebljeni Muslimani i Hrvati.⁶¹

Iako im je ideološka platforma bila jedinstvena, među četnicima su postojale razlike u pogledu saradnje sa okupatorom i ustašama, a postojalo je i određeno rivalstvo među njihovim komandantima. Međutim, svi su oni u početku krali od naroda da su potpisali sporazume sa okupatorom i ustaškom državom.

U jesen 1942. i proljeće 1943. godine oružničke postaje postepeno se povlače i iz srpskih posavskih sela pod pritiskom brojnih četničkih jedinica. U posavska sela se spuštaju četnici sa Trebave i organizuju svoje čete i bataljone.

U podtrebavskim i podmajevičkim selima sa muslimanskim stanovništvom i u gradovima, u proljeće 1942, dolazi do formiranja jedinica Domobranske dobrovoljačke pukovnije (DOMDO), u narodu zvane legija. Stvaranje legije se pravdalo tobožnom potrebom za zaštitu muslimanskih naselja od četnika. Kada su četnici sklopili sporazum sa ustaškim vlastima, mnoge jedinice DOMDO pukovnije su zajedno sa njima učestvovala u borbi protiv partizana. Organizovanje DOMDO pukovnije započeo je 1941. godine u Tuzli poznati pristalica Nijemaca bolesno ambiciozni trgovac, rezervni major Muhamed Hadžiefendić. Muslimanska buržoazija je željela da ima svoju vojsku kada se bude odlučivalo o sudbini Bosne i Hercegovine. U prvo vrijeme je počela sa stvaranjem jedinica DOMDO pukovnije, koja je od predviđenih 3.500 vojnika narasla na oko 20.000 obveznika. Ta vojska se ubrzo počela raslojavati i osipati, pa su neki vodeći predstavnici muslimanske buržoazije u sporazumu sa Nijemcima, u proljeće 1943. godine, počeli sakupljati ljudstvo od koje je formirana po zlu poznata 13. SS divizija Handžar. Od ostatka razbijene DOMDO pukovnije Nijemci su u zimu 1943/44. formirali, na teritorijalnom principu, jedinice tzv.

bosanskih planinaca koje su u narodu nazvane zeleni kadar. Na prostoru Trebave i Posavine najviše ih je bilo u rejonu Gračanice pod komandom Ibrahima Pjanića.

OŽIVLJAVANJE AKTIVNOSTI NOP-a

Oživljavanju aktivnosti NOP-a, na terenu Posavine i Trebave je doprinio dolazak 6. istočnobosanske brigade na Trebavu, koncem septembra 1942. godine. Brigada je pošla preko Trebave u srednju Bosnu sa namjerom da uhvati kontakt sa krajiškim jedinicama za koje je smatrala da se tamo nalaze. Kada je brigada 29. septembra stigla u Zelinju, u Štab Trebavskog četničkog odreda u Tolisi pošli su Uglješa Danilović i Tošo Vujasinović koji su od ranije poznavali većinu članova štaba četničkog Trebavskog odreda. Komandant odreda pop Savo Božić uvjeravao je partizanske predstavnike da Brigada treba što prije da napusti Trebavu, jer će zbog njenog prisustva doći do intervencije njemačkih i ustaških snaga i četnika Cvijetina Todića sa Ozrena. Načelnik štaba četničkog Trebavskog odreda Petar Arnautović koji je i ranije činio usluge aktivistima NOP-a bio je iskreniji. On je Uglješi Daniloviću rekao da u centralnoj Bosni nema partizanskih snaga, da se tamo nalaze znatne četničke snage i jaki garnizoni okupatorskih ustaških i domobranskih snaga i da bi put preko te teritorije do Bosanske krajine bio vrlo rizičan. Na osnovu ovih podataka Operativni štab za istočnu Bosnu je donio odluku da se Brigada vrati na Majevicu.⁶²

Dolazak 6. brigade na Trebavu je iznenadio četnike i organe vlasti NDH i presjekao u korijenu tvrdnje njihove propagande da su partizani u istočnoj Bosni razbijeni i da se partizanske jedinice nalaze u rasulu. Pojava partizana, njihova organizacija, brojnost i naoružanje, a naročito disciplina i primjerno ponašanje boraca prema narodu i njegovoj imovini ostavili su povoljan utisak na trebavske seljake. Vijest o njihovom držanju i ponašanju, koje je bilo suprotno od

⁶² Uglješa Danilović, Bitka na Maleševcima, Semberija u NOB i socijalističkoj revoluciji, knj. 3, Univerzal, Tuzla, 1980, str. 169-170.

četničkog, za kratko vrijeme je doprla u mnoga sela Trebave i Posavine, a i susjednih oblasti. Čak su i seljaci koji su bili uz četnike, javno ukazivali na razliku u ponašanju četnika i partizana.

Šesta brigada je bila prva partizanska jedinica koju su ova sela vidjela. Svojom borbenošću, disciplinom i primjerenim odnosom prema narodu, ona je stekla poštovanje kod stanovništva i istovremeno ulila nadu pristalicama NOP-a da dolaze za njih bolji dani. Ljudi su se počeli uvjeravati da su partizani drugačija vojska od ostalih koje su poznavali.

Po povratku sa Trebave, u zaseoku Perići (Špionica), održan je sastanak Operativnog štaba za istočnu Bosnu, Štaba 6. brigade i štabova bataljona na kojem je dogovoreno da brigada pređe u Semberiju, a odatle u Srem gdje treba da se poveže sa sremskim partizanima, ojačana vrati u istočnu Bosnu i povede odlučnu borbu sa ustašama i četnicima. Uskoro, u noći između 5. i 6. oktobra 1. i 3. bataljon 6. brigade (2. bataljon je ostao u Trnovi) prešli su u Srem, gdje su sa sremskim partizanima izveli nekoliko uspješnih akcija, od kojih je najznačajnija ona koja se odvijala na Filipovom putu 14. oktobra, kada je do koljena potučen jedan bataljon njemačke 718. divizije. Poslije jednomjesečnog boravka u Sremu brigada se sa sremskim partizanskim bataljonima prebacila, noću između 4. i 5. novembra, preko Save.⁶³

Preko Dragaljevca i Čađavice istočnobosanski i sremski partizani stigli su 8. oktobra 1942. godine u Trnovu, gdje je odlučeno da se odmah krene u napad na četnike, ustaše i domobrane, i da se oni postupno razbiju i unište. Prva akcija usmjerena je na Račićeve četnike u Tavni, gdje su razbijeni, a emisar Draže Mihailovića na Majeveci, kapetan Dragoslav Račić je pobjegao sa pratnjom preko Drine. Drugi cilj napada bila je domobranska posada u Loparama koja je zarobljena, a put Brčko - Tuzla presječen. U trećoj akciji razbijeni su četnici u Jasenici i Kiseljaku. Uspjesi 6. istočnobosanske brigade i Sremskog NOP odreda na Majeveci prinudili su njemačku komandu u Tuzli da odmah reaguje, pa po-

⁶³ Vojo Ilić, od Šekovića preko Majevice do Srema i natrag, Istočna Bosna u NOB, knj. 1, str. 679-698.

što nije imala na raspolaganju dovoljno vlastitih snaga, odlučila je da izvrši koncentraciju četnika sa Trebave, Majevice, Ozrena, Vučjaka i iz Posavine i Semberije na Majevicu i sa njima, uz sadejstvo domobranskih i ustaških jedinica, razbije partizane na Majevisi, a istovremeno sa romanjskim i radavskim četnicima razbije i uništi Birčanski NOP odred, koji se sam našao na Birču.

Iz Trebavskog četničkog odreda, kao prethodnica za pohod na Majevicu određen je Posavski bataljon pod komandom popa Dimitrija Stefanovića. Nekoliko stotina četnika krenulo je sa Krečana i 21. novembra prošlo zapadnom stranom Gradačca i uputilo se cestom Gradačac - Srnice prema Majevisi⁶⁴, u susret Brčanskom četničkom bataljonu koji se pod komandom Jove Prnjatovića, nalazio u rejonu Ražljeva. Već na prvom konačištu, u selu Humcima, u noći 22/23. novembra posavski četnički bataljon je iznenađen od 2. bataljona 6. brigade koji ga je napao i zarobio 70 četnika.

Iz Bukvika je, po naređenju popa Dimitrija Stefanovića krenuo sa njima Bukvički četnički bataljon u kojem su aktivisti NOP-a imali snažan uticaj. Već u Vujičićima iz bataljona je izostalo dvadesetak Bukvičana, a iz Vražića, gdje su zanoćili slijedećeg dana, iz kolone je izašlo još oko 80 Bukvičana, pa se i sam komandant tog bataljona Vladimir Mičić, ostavši bez svoje vojske, morao vratiti u Bukvik.

Štab 6. istočnobosanske brigade primio je informacije o pokretu četnika ka koncentracijskoj prostoriji Maleševci - Bogutovo Selo, od aktivista NOP-a iz Brčkog, Tuzle, Gradačca, Bukvika,⁶⁵ i od štaba svog 2. bataljona, pa je donio odluku da jednovremenim udarom sa tri pravca, svim snagama, iznenadno napadne četnike na njihovoj koncentracijskoj

⁶⁴ Arhiv VII, fond NDH, k. 175, f.8, reg. br. 15.

⁶⁵ Poruku Edhema Čeme o namjerama četnika donio je iz Skugrića Đorđo Mikičić do sekretara partijske ćelije u Gradačcu Teufika Imamovića, koji je zadužio skojevca Esada Taslidžića da je odnese u Brčko. Taslidžić je poruku stavio u bure od rakije i bezbijedno je prenio u Brčko. (Izjava Teufika Imamovića, kod autora).

Detaljne podatke o pristiglim četnicima u Bukvik na putu za Majevicu dao je Petru Kaurinoviću Vukosav Simić. Zajedno sa Pavlom Zarićem oni su te podatke pretočili u iscrpan izvještaj koji je Pavle Sekulić pješke preko Zovika, Vražića i Lukavice odnio u Majevicu. (Izjava Pavla Zarića, kod autora).

prostoriji, prije nego što se oni razviju za napad i usklade svoja dejstva sa okolnim domobranskim i ustaškim garnizovima. Istovremenim napadom 7 partizanskih bataljona, u zoru 28. novembra 1942. godine, na utvrđene položaje na Mramorku, četnici su razbijeni. Poginulo je i ranjeno oko 250 četnika, a među njima i komandanti Đuro Bižić, Jovo Prnjatović, Dimitrije Stefanović i drugi. Zarobljeni četnici su morali položiti zakletvu da više neće učestvovati u borbi protiv partizana. Oko 40 zarobljenih četnika, većinom rodom sa Vučjaka i Posavine, ostali su u partizanima.

Četnički poraz je odjeknuo u svim mjestima i selima sjeveroistočne Bosne. Vlasti NDH u Brčkom su izvještavale svoje pretpostavljene da predviđaju eventualno napad partizana na Brčko, a sigurno na Čelić i Koraj.⁶⁶ Kakvu je pometnju izazvao poraz četnika na Maleševcima svjedoči i to da je oko 50 četnika u ritama moralo proći kroz Brčko, na očigled stanovništva, da je oko 30 ranjenih četnika liječeno u brčanskoj bolnici i da je četnički komandant Pavle Gajić molio zapovjednika oružničke postaje da sa svojim četnicima prođe kroz Koraj.⁶⁷ Da bi pred narodom popravili utisak o svojoj vojničkoj snazi, četnici su poslije poraza na Majevici, 2. XII 1942. godine napali oružničku posadu u Srnicama i ubili 15 oružnika i 16 seljaka.⁶⁸

Partizanska pobjeda nad četnicima na Maleševcima zadala je takav udarac četničkom pokretu u istočnoj Bosni da se on više nikada nije oporavio. Ona je omogućila veći priliv novih boraca u partizanske jedinice, stvaranje novog, drugog po redu Majevičkog NOP odreda, obnavljanje, širenje i učvršćivanje partijskih organizacija na terenu i formiranje narodnooslobodilačkih odbora tamo gdje do tada nisu postojali. U četničkim, domobranskim i DOMDO jedinicama i organima vlasti NDH inicirala je i ubrzala proces diferencijacije. Kod stanovništva sjeveroistočne Bosne stvarala je uvjerenje da su partizani ona snaga koja će prevladati i da kolebanju na koju će se stranu opredijeliti sve manje ima mjesta.

«> Arhiv VII, fond NDH, k. 175, f.9, reg. br. 34, 35 i 38.

⁶⁷ Arhiv VII, fond NDH, k. 175, f.9, reg. br. 39.

⁶⁸ Arhiv VII, fond NDH, k. 175, f.9, reg. br. 54.

Po povratku sa Trebave članovi Pokrajinskog partijskog rukovodstva ocijenili su da postoje povoljni uslovi za partijsko-politički rad na Trebavi i u Posavini, pa su na osnovu toga odlučili, krajem septembra 1942. godine, da na sektor Trebave pođe Edhem Čamo.

Po dolasku na Trebavu Edhem Čamo se smjestio u selo Gornji Skugrić u kući Mihaila Novakovića odakle je mogao kontaktirati sa pristalicama NOP-a u modričkoj, gradačačkoj, bosansko-šamačkoj i odžačkoj opštini i preko aktivista NOP-a u selima istočne Posavine sa partijskim radnicima na Majeveci i Brčkom. Čamo se odmah povezo sa Milošem Tolpom i Feridom Širbegovićem, članovima KPJ. On je uskoro u Skugriću formirao partijsku organizaciju u koju su pored njega, Tolpe i Širbegovića ušli Panto Nikolić, Mika Stanković, Đorđo Mikičić i Midhat Muradbegović. Njima se u decembru 1942, po svom dolasku iz Srbije, pridružio Slobodan Janković, koji je ranije postao član KPJ. Oni su činili jezgro i rukovodeći aktiv pri stvaranju partijske i skojevske organizacije na Trebavi.

U Modriči su u to vrijeme aktivno radili za NOP Pero Kovačević, Enver Humo i Jovan Radovanović, u Dugom Polju Nedo Krekić, u Podnovlju Mile Dejanović Buna, a u Miloševcu Trivo Dakanović. Pored njih radilo je na konkretnim zadacima NOP-a više drugova i drugarica.

Polovinom oktobra 1942. godine oformljena je ćelija KPJ u Gradačcu u koju su ušli Teufik Imamović (sekretar), Hakija Raljević i Mehmedalija Abdulhamidović.⁶⁹ Mjesec dana nakon toga oformljen je u Gradačcu i aktiv SKOJ-a u kojem su bili Esad Taslidžić, Orhan Topčić, Mustafa Jašarević, Šihabudin Moranjak i Šefik Dulić, a nešto kasnije i Kemal Halilović, Sakib Mehmedović, Sakib Hamidović i Ahmet Beširević.

U istočnom dijelu Posavine, u jesen 1942. godine, Boro Popović, Nikola Simić, Savo i Stevo Živković, Petar Kaurinović, Ilija Vasić, Milivoje Stojčević Brzina i Ivan Bumbulo-

⁶⁹ Edhem Čamo, n.č, str. 77-78.

vić razvijaju veliku političku aktivnost koja je usmjerena na raskrinkavanje politike i prakse četnika i ukazivanje na ciljeve NOP-a i borbu NOV i POJ za oslobođenje zemlje od okupatora i njegovih pomagača, i na okupljanju, povezivanju i usmjeravanju saradnika NOP-a u Bukviku, Gornjem Žabaru, Brvcu i Bosanskom Samcu. Tada su kandidovani za članstvo KPJ Stojan Bumbulović, Ljubo Antić i Stevo Lazić. U decembru 1942. članovi partijske organizacije Posavine: Boro Popović, Nikola Simić, Ilija Vasić, Savo i Stevo Živković, Petar Kaurinović i Milivoje Stojčević pošli su u Ražljevo da se jave partijskom rukovodstvu za Majevicu. Tamo su ostali mjesec dana u sastavu partizanske čete Đorđe Đojića, i došli u kontakt sa Dragom Tojićem Gangom, članoni Sreskog komiteta za Brčko koji im je dao zadatke za dalji rad u Posavini. Polovinom januara 1943. vraćaju se na svoj teren, da dalje razvijaju politički rad.⁷⁰ Za vrijeme njihovog odsustva, četnici Pavla Gajića su se raširili po posavskim selima, nastojeći da terorom zaplaše stanovnike da ne pomažu partizane.

Polovinom decembra 1942. neprijatelj je koncentrisao jače njemačke i ustaško-domobranske snage na Majevisi, sa ciljem da opkoli i uništi jedinice 6. istočnobosanske brigade, 2. majevičkog NOP odreda i sremskih partizanskih bataljona. Istovremeno je stigla vijest da su na slobodnu teritoriju Birča prodrli četnici sa Romanije i Radave, da pljačkaju i vrše nasilje nad narodom. U takvoj situaciji Operativni štab je donio odluku da sa glavninom snaga prijeđe preko ceste Zvornik - Tuzla u Birač. Na Majevisi su ostale malobrojne partizanske snage, što su četnici iskoristili da pojačaju teror nad pristalicama NOP-a i nad svima onima koji se sa četnicima nisu slagali. Pored ostalih, četnici Pavla Gajića uhapsili su na prevaru, u januaru 1943, Boru Popovića i Radisava Milanovića koji su po zadatku pošli sa propagandnim materijalom u sela oko Bosanskog Samca.⁷¹ Pošto su mnogi lju-

⁷⁰ Boro Popović, n.d, str. 219-221.

⁷¹ Radisav Milanović, rodod iz okoline Odžaka, bio je 1941. godine politički komesar čete u Ozrenskom NOP odredu. U januaru 1942. godine se prebacio na Trebavu i učestvoval u borbama na Vučjaku u avgustu 1942, a zatim se prebacio u Slavoniju. Krajem 1942. vratio se u svoj rodni kraj, a poslije borbe na Maleševcima stigao na Majevicu.

di iz Brvnika, Slatine, Batkuše, Obudovca, Gornjeg Žabara i drugih sela ustali u odbranu uhapšenih, Pavle Gajić ih nije smio tu likvidirati, nego je smišljao plan kako to da učini na drugi način. Svjesni opasnosti koja ih čeka, Boro Popović i Radisav Milanović su, uz pomoć stražara Milutina Popovića i Racka Radića, poslije deset dana pobjegli iz zatvora i preko Miloševca i Pisara se, uz pomoć Save Maksimovića i Tome Kasapovića prebacili preko rijeke Bosne u Donju Dubicu. Odmah poslije toga četnici su u Brvniku uhapsili Ivana Bumbulovića, Ljubu Antića, Peru Šikanića i Miku Obrenovića. Poslije izvjesnog vremena Boro Popović se prebacio u Bukvik⁷², a Radisav Milanović je ostao u odžačkom kraju. Kada ga je kasnije, u martu 1943. godine, opkolila domobranska 4. bojna, uvidjevši da nema drugog izlaza zajedno sa Dankom Tešićem izvršio je samoubistvo.

Četnici su na Trebavi angažovali Ivicu Špionjaka da ubije Edhema Čamu. Unaprijed obavješten o četničkoj namjeri, Čamo je 30. januara 1943, uz pomoć Emina Ibrahimbegovića koji ga je proveo sakrivenog među vrećama u seljačkim kolima, stigao u Srebrenik. Tu je našao Hamida Mazalovića, učitelja i borca 6. brigade i Mehmeda Ibrahimovića, naprednog učitelja koga je poznao prije rata. U Srebreniku i okolnim selima situacija je bila veoma povoljna za NOP. Najugledniji i najuticajniji mještani i rijetki školovani ljudi prišli su NOP-u i bili spremni da istraju u svom opredjeljenju i zalaganju. Ubrzo je u Srebreniku formirana partijska ćelija u koju su pored Hamida Mazalovića, ranijeg člana KPJ, ušli: Mehmed Ibrahimović, Salih Žilić, Ahmet Danić, Nuraga Sačić, Mehmedalija Mujedinović, Ševlija Hodžić, a kasnije i Abdulkadir Fazlić iz Kerepa."

Povoljne vijesti koje su krajem 1942. i početkom 1943. stizale sa savezničkih frontova (pobjeda engleske 8. armije nad Romelovim korpusom kod El-Alamejna i pobjeda Sovjetske armije nad Hitlerovom 6. armijom u Staljingradu) i iz naše zemlje (I zasjedanje AVNOJ-a, uspješne borbe jedinica NOV i POJ u IV neprijateljskoj ofanzivi) i o narastanju snaga

⁷² Boro Popović, n.d., str. 226-248.

⁷³ Edhem Čamo, n.č., str. 78.

NOP-a u susjednim područjima (Majeвица, srednja Bosna i Slavonija) postepeno su kod naroda u Posavini i na Trebavi stvarali uvjerenje da će Hitler i njegovi saveznici i sluge izgubiti rat, da će se uskoro zbiti događaji koji će značiti prekretnicu u ratu. Raspoloženje naroda u srpskim, muslimanskim i hrvatskim selima, a naročito u gradovima sve više se okretalo protiv kvislinga svih boja. Ljudi su na svaki način izbjegavali da idu u neprijateljske formacije, iako su silom vlasti tjerani na to. Ideje narodnooslobodilačkog pokreta, koje su ranije usvajali samo najsvjesniji, sada polako postaju svojina širih narodnih slojeva. Tome je najviše doprinijelo rad partijskih i skojevskih organizacija koje se sada proširuju primanjem novih članova i čiji uticaj na okolinu postaje sve izrazitiji.

U Gradačcu su u martu 1943. primljeni u KPJ Esad Taslidžić, Orhan Topčić, Mustafa Jašarević i Šefik Dulić, a u aprilu 1943. su kandidovani za članove KPJ: Kemal Halilović, Sakib Mehmedović, Sakib Hamidović, Ahmet Beširević, omladinci koji su se od ranije isticali u radu NOP-a.⁷⁴

U Modriči, trebavskim i vučjačkim selima stvoreno je niz organizacija NOP-a koje djeluju povezano. Modrička grupa aktivista proširena je uključivanjem u rad Mike Dujića, Zarije Domazeta, Jelke i Joze Ljubasa, Fehima Dedića, Nike Kovačevića, Fuada Suljića, Abdurahima Otanovića, Ive i Stipe Domazeta, Safe Halilovića, Žarka Mihajlovića i Pere Krekića. Grupi vučjačkih aktivista su pripadali: Stanko Bogdanović, Jefto Kovačević, Milena Šuput, Mato Belić, Vid Dević, Perica Kosik, Zdravko Kovačević, Miloš Milojević, Ostoja Stojčinović, Maksim Danilović, Vojo Stojčević, Velimir Popović, Gvozda Krekić, omladinac Tomo Tadić i omladinka Ksenija Kosik. Jedno vrijeme u Koprivni i Vranjaku su bili Muhamed Devedžić i Ago Fejzić iz Tarevaca, koji su se zbog pritiska četnika morali skloniti u Grabsku. Na taj teren su krajem februara 1943. izašle i Borka Mihajlović i Mara Bundalo. Na Pustari je oformljen aktiv u kojem su radili Tomo Sperac, Džemal Huskanović i Milivoje Kune. Aktiv u Garev-

⁷⁴ Građa za izradu monografije o NOP-u u Gradačcu, str. 58, Komisija za istoriju Opštinskog komiteta SKJ. Gradačac 1979.

cu sačinjavali su: Petar Jurilja, Marko Andrić, Mato Andrić Stari i Niko Stanić (Ivin). U Vranjaku su djelovali Svetozar Lukić i Cvjetko Stojanović i jedno vrijeme Petar Arnautović. U Kožuhama i Osječanima aktivno djeluju Ivo Šubarić, Milan Kajganić, Ivica Hlubina i Tošo Mihajlović.⁷⁵

Članovi KPJ Miloš Tolpa i Panto Nikolić održavali su kontakte sa Dobojsko-kostajničkom partijskom organizacijom⁷⁶ čiji je sekretar bio Simo Lukić, a članovi Dedo Trampić, Soka Veselić, Ignjat Radojčić, Jovo Mitrović i kandidati Nikola Čelić i Ahmet Durić, koji se kao ranjenik skrivao u Grapskoj kod Huseina Hadžirašidagića. Dobojsko-kostajnička partijska organizacija okupila je znatan broj aktivista NOP-a u selima jugozapadnog dijela Trebave i na Ozrenu.⁷⁷

U Odžaku je Midhat Muradbegović oformio organizaciju NOP-a u kojoj su se nalazili Nazir Omerbašić, Branko Grebenarević i Adem Ademović.

U Bosanskom Samcu je djelovala grupa aktivista NOP-a u kojoj su pored Hasana Zaimovića bili Spasoje Ilinčić, dr Huso Kapetanović, Angela Todorović, Mehmedalija Subašić, Slavko Stanojević, Kosara Petrović i Dragan Ristić.

U Gornjem Žabaru su djelovali Pero Stanković, Gojko Šarkanović, Pero Petrušić, Đoko i Košta Živković. U Brvniku su, pored Ivana Bumbulovića, djelovali i Ljubo Antić, Stevo Lazić, Stojan Bumbulović, Vuko Simić i Mika Obrenović. Njih je, poslije bjekstva Bore Popovića i Radisava Milanovića iz zatvora, Pavle Gajić uhapsio i maltretirao u zatvoru, a Vuku Simića i ubio. Sa grupom iz Brvnika su saradivali: Savo Maksimović iz Pisara, Božo Pataković, Todor Peranović i Mitar Popović iz Miloševca, Obrad Stević iz Gornje Slatine, Đokan Babić iz Tišine, Jovan Stanišić iz Donje Slatine i Mihajlo Peić iz Obudovca. Ostvareni su punktovi u selima oko Orašja i to: u Oštroj Luci je djelovao Matko Arlović-Mi-

⁷⁵ Muhidin Spužić, n.d., str. 117, Mato Belić. U oslobođenoj Modrici, Istočna Bosna u NOB-u, knj.2, str. 198-199).

⁷⁶ Muhidin Spužić, n.d., str. 109.

⁷⁷ Veći broj ovih aktivista je u julu 1943. godine ušao u sastav jedinica 2. divizije, pretežno 4. proletarske (crnogorske) brigade, kada su one stigle na Ozren a jedan broj u sastav novoformiranog Ozrenskog NOP odreda, čiji je politički komesar postao Simo Lukić. U avgustu i septembru 1943. mnogi omladinci iz ovog kraja su stupili u 6. istočnobosansku i 1. majevičku brigadu.

jatović; u Boku Marko Marković-Kosić; u Donjoj Mahali - Božić Mato; u Kostreču - Ivo Baotić i u Orašju - Nijaz Arnautalić.

U Bukviku su se isticali u radu NOP-a slijedeći aktivisti: Boško Pantelić, Jovo Pajić, Gojan Pajić, Joka Pantelić, Roža Cerić, Trivo P. Kaurinović, Đorđo Kaurinović, Petar Đokana Kaurinović, Nikola Pantelić, Pavle Zarić, Mitar Tripić, Lazo Đurić, Jakov Mitrović, Trifun Zarić, Ilija Kaurinović Farkaš, Pavo Bašić, Cvijetin Vasić i Jovan Kerezović.

U posavsku partijsku organizaciju, koja je bila u sastavu Sreskog komiteta KPJ za brčanski srez, uključeni su i kandidovani aktivisti koji su se najviše isticali u radu.

Posavski komunisti su održavali vezu sa Sreskim komitetom za brčanski srez, direktno ili preko partijske organizacije u Ražljevu, a bili su povezani i sa partijskom organizacijom u Brčkom. Oni su ostvarili dominantan uticaj u četničkom Bukvičkom bataljonu i u okolnim selima. To je bilo poznato i komandantu Trebavskog četničkog odreda Savi Božiću, koji je 18. II 1943. upozorio komandanta tog bataljona da »pazi na raspoloženje u bataljonu jer on (Božić) raspolaže podacima da situacija u bataljonu nije čista, jer slučaj Kaurinovića nije usamljen i on vjerovatno ima pristaša u okolini i u samom bataljonu«. Savo Božić je mislio da u Bukvik uputi kaznenu ekspediciju, ali je od toga odustao, jer je u srednju Bosnu poslao jedan dio snaga koji je sa četnicima sa Ozrena »čistio teren, pronalazio oružje, batinao krivce, a ponekog i čuknuo«.⁷⁸

Slijedećih mjeseci posavski komunisti intenziviraju kontakte sa pristalicama NOP-a, kojih ima sve više. U martu 1943. oni ponovo odlaze u Ražljevo, na sastanak sa sekretarom Sreskog komiteta KPJ Svetolikom Gospićem. U Ražljevu su ostali Nikola Simić i Milivoje Stojčević koji su predviđeni za rukovodioce u novom, trećem po redu, Majevičkom NOP odredu koji je, uskoro, 14. aprila 1943. godine i formiran. U proljeće 1943. godine posavski komunisti su, preko Cvije Mitrović iz Srnica uspostavili vezu sa Teufikom

78 Arhiv VII, ČA, k. 219, f. 3 reg. br. 2.

Imamovićem, sekretarom partijske organizacije u Gradačcu. Sa njim su kasnije održavali redovne kontakte.⁷⁹

Kako se radilo u posavskoj partijskoj organizaciji u to vrijeme, Boro Popović u navedenom djelu piše:⁸⁰

»Intenzivnije radimo u samom Bukviku. Primamo ljude u partiju i formiramo partijske ćelije po zaseocima Bukvika, a pripremamo i u nekim drugim selima. Ima dosta ljudi pripremljenih za članstvo. Do sada smo sporo primali ljude u Partiju, ni sami ne znamo zašto. Ili je to zbog naše pretjerane opreznosti ili je zbog našeg neznanja i nerada. Sada to činimo ubrzano i mnoge primamo i bez kandidatskog staža. Radimo intenzivnije i sa ljudima u bataljonu. I tu odabiramo pojedince i pripremamo ih za članstvo u Partiji. Odlazimo u Ražljevo na razgovore sa sekretarom Sreskog komiteta i brzo se vraćamo. Prebacimo ponekog Posavca u partizane na Majevicu. Počinju, polako, Posavci da se otkidaju i da odlaze u partizane.

Po danu, obično umnožavamo na mašini partijske materijale ili nešto čitamo. Sabrali smo u Ražljevu nešto tih materijala«.

Sekretar oblasnog komiteta Hasan Brkić u izvještaju od 24. avgusta 1943. iznosi ovakvu ocjenu o radu posavskih komunista:

»Brčanska partijska organizacija radila je pod težim usiovima od bijeljinske i imala je manje iskusnijih partijskih kadrova. Zahvaljujući zalaganju partijskih kadrova ona je uspjela da savlada osnovne teškoće u radu. Posebno je bio otežan rad jablaničke (majevičke) i posavske (bukvičke) partijske organizacije koje su djelovale na neoslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji, gdje su krstarile četničke jedinice koje su se svirepo svetile onima koji su se izjašnjavali za NOB«.

U aprilu 1943. godine Haso Burić je po zadatku boravio u muslimanskim selima zapadno od puta Brčko - Tuzla (Brnjik - Vražići, Rahić i dr.), i tu formirao 2-3 partijske organizacije i nekoliko aktiva saradnika NOP-a.⁸²

Trebavski komunisti su takođe djelovali u vrlo nepovoljnim usiovima, a uz to su bili daleko od partijskog rukovodstva na Majevidi. Zbog četničkog terora većina komunista je morala napustiti trebavska sela i tražiti sredinu u kojoj će moći bezbjednije da djeluje. Zbog toga je težište rada članova KPJ pomerenom prema Srebreniku, Modriči i Gradačcu,

⁷⁹ Boro Popović n.d. str. 261-266.

⁸⁰ Strana 256 i 257.

⁸¹ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/335-336.

⁸² Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta od 29. IV 1943. (Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, zbirka NOR, kat. br. 1392).

gdje su postignuti znatni rezultati u političkom radu. Članovi KPJ i drugi saradnici i pristalice NOP-a razbili su skoro u potpunosti akciju muslimanskih reacionara koji su, u sporazumu sa jerusalimskom muftijom i Hitlerovim pomagačem El Huseinom, pošli da vrbuju ljudstvo u 13. SS diviziju Handžar, koju su tada počeli da formiraju.⁸³

Ostvaren je znatan politički uticaj na gradsku sredinu pa su mnogi intelektualci - Muslimani i Hrvati prišli NOP-u. Neki od njih, koji su se kao rezervni oficiri nalazili u jedinicama DOMDO pukovnije i domobranstva, i ranije saradivali sa NOP-om pošli su sada u jedinice NOV i POJ.

U maju mjesecu 1943, Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu objavio je brošuru Rodoljuba Čolakovića »Muslimani u NOB« u kojoj je objašnjen stav KPJ prema Muslimanima. Uz brošuru je priloženo pismo u kojem se kaže da Bosna i Hercegovina nije ni srpska ni hrvatska ni muslimanska, nego srpska, hrvatska i muslimanska, njihova zajednička domovina. Brošura ima 4 dijela sa sljedećim naslovima: 1) Nekoliko riječi o današnjem ratu; 2) Šta su Muslimani doživjeli u Hitlerovom »Novom poretku«; 3) Može li se u ovoj borbi biti neutralan; 4) Jedinu pravi put.⁸⁴

Trebavska partijska organizacija je sa partijskim rukovodstvom na Majejici održavala vezu preko posavske i jablaničke partijske organizacije. Te veze su bile rjeđe. Edhem Čamo, je morao, polovionom marta, napustiti Srebrenik i prijeći u Kerep, jer su organi Gestapoa iz Tuzle otkrili da se grupa aktivista NOP nalazi u Srebreniku.⁸⁵ On je u Kerepu ostao do polovine maja 1943, kada se preko Jasenice i Jablanice prebacio na Majejicu zajedno sa grupom oficira DOMDO pukovnije koje je poveo na slobodnu teritoriju.

⁸³ Izdat je proglas protiv vrbovanja ljudstva za 13. SS diviziju koji je naišao na širok odjek, osobito među pripadnicima DOMDO pukovnije. Proglas su potpisali: Daut Filipović, Omer Gluhić, Hasan Grabčanović, Mustafa Mirica, Adem Osmanbegović, Mehmed Selimović, Hilmija Zaimović, Hasan Maglajlija, Enver Mešković, Ahmet Šiljić i Salih Zilić.

⁸⁴ Jedan primjerak brošure upućen je poštom dr Abdulahu Bukvici u Brčko, a on ju je predao Kotarskoj oblasti. U brošuri se na nekoliko mjesta ukazuje na reacionarnu ulogu muslimanskog begovata, ponajviše na Džafera Kulenovića koji je prije rata bio ministar u Cvetkovićevoj vladi, a kada je osnovana vlada NDH postao je njen potpredsjednik. Kotarska oblast je prepis ove brošure uputila upravo njemu. (Arhiv VII, fond NDH, k. 176, f. 10, reg. br. 3).

⁸⁵ Tada su u Čekaničima uhapšeni Hamid Mazalović i Vehid Begić.

Panto Nikolić i Slobodan Janković su posredstvom grupe domobranskih oficira - saradnika NOP-a, legalizovali svoje prisustvo u Modriči, odakle su uspješno djelovali u mjestu i okolnim selima. Midhat Muradbegović je nastavio djelovati u Odžaku, a Miloš Tolpa, Mika Stanković i Đorđo Mikičić su ostali u svojim ranijim prebivalištima.

Komunisti koji su radili na Trebavi i Posavini bili su mladi ljudi. Oni su se, kao partijsko-politički radnici, oformili za vrijeme NOB-a, radeći ilegalno na neoslobođenoj teritoriji. Nisu imali potrebnih predznanja o toj vrsti aktivnosti, nego su se, u teškim uslovima, snalazili prema situaciji. Nisu mogli zadovoljiti neke organizacione principe partijskog života, kao što su grupni sastanci, nego su uglavnom međusobno pojedinačno kontaktirali. Mnogi od njih su bili ubjeđeni da su samim tim što rade kao aktivisti NOP-a i što su po ubjeđenju komunisti, postali i članovi KPJ. Oni će se kasnije, u ljeto 1943. godine, iznenaditi kada im bude saopšteno da su tek tada primljeni u KPJ. Najvjerodostojniju ocjenu rada komunista na Trebavi izneo je u svom izvještaju sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu, Hasan Brkić, koncem avgusta 1943. godine. Između ostalog, on je napisao:

»Na terenu Trebave razvilo se nekoliko partijskih organizacija koje su, uz veću ili manju pomoć partijskog rukovodstva, vršile svoje zadatke. Iako su uslovi pod kojima su radile te organizacije bili teški, ipak su one pokazale prilične rezultate. Osnovni nedostatak u njihovom radu je bio u tome što se u njihovoj blizini nije nalazilo neko partijsko rukovodstvo koje bi rukovodilo njihovim radom. Iskustvo tamošnjih naših drugova, naročito u organizacionom pogledu, bilo je minimalno. Oni nisu imali pravu sliku kako naša partija izgleda u organizacionom pogledu. Zato se i postavilo pitanje rukovodstva, a osobito u vrijeme čišćenja Trebave od četničkih bandi«.⁸⁶

U kasno proljeće 1943. godine narodnooslobodilačka borba u sjeveroistočnoj Bosni dobija novi zamah i snažno se razvija. Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije ponovo su oslobodili znatne teritorije u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, a Udarna grupa divizija Vrhovnog štaba ušla je u odsudnu bitku, poznatu kao

⁸⁶ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/335.

Peta neprijateljska ofanziva. Poslije odlaska 6. istočnobosanske i 1. majevičke brigade u sastav Glavne udarne grupe divizija, pod direktnom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ, vojnovođanski partizani, Majevički i Birčanski odred su preuzeli sav teret narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni. Kolone vojvodaških partizana u talasima prelaze na teritoriju istočne Bosne i tu se od njih ubrzo formiraju grupe udarnih bataljona, odnosno brigade, koji će svoj naziv dobiti kasnije, kad Vrhovni štab stigne u istočnu Bosnu.⁸⁷

Treći majevički partizanski odred, nazvan Kurjakov, po njegovom popularnom komandantu Veljku Lukiću Kurjaku, postao je ubrzo po svom formiranju, polovinom aprila 1943, vojna snaga koja je uspješno izvela mnoge akcije na Majevici i u Semberiji, protiv brojno nadmoćnih neprijateljskih jedinica. Već početkom maja u svom sastavu imao je tri bataljona sa 550 boraca. Samostalno ili zajedno sa Vojvodanima izveo je, od aprila do jula 1943. godine, nekoliko značajnih akcija. Sredinom maja 1. i 2. vojvodaška brigada, odnosno dvije grupe bataljona, prešle su na Birač, gdje su zajedno sa Birčanskim odredom vodile teške borbe za odbranu slobodne teritorije Birča, na koju je napadao neprijatelj sa oko šest hiljada vojnika, svrstanih u 10 bataljona. Poslije toga obe brigade su trebalo da krenu na Trebavu i u Posavinu. Odlučeno je da krenu 22. juna, ali je uoči pokreta stigla vijest da proleTERSKE jedinice nadiru prema Vlasenici, pa je pokret ogođen.⁸⁸

Na Majevici su ostali Majevički partizanski odred i Prvi bataljon Druge vojvodaške brigade. Tokom maja i juna likvidirali su nekoliko domobranskih uporišta u selima Semberije, razbili četnike na Majevici i u Semberiji, ali 1. juna na drumu Brčko-Bijeljina razoružali 3. domobransku pukovnicu i zarobili 1.256 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 5 topova, 16 mitraljeza, 40 puškomitraljeza i preko 1.000

⁸⁷ Nikola Božić - Vojvodani u istočnoj Bosni, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 28-29. Radovan Panić, Borbe vojvodaških partizana u istočnoj Bosni, krajem 1942. i početkom 1943. godine, Vojnoistorijski glasnik br. 2, 1979, str. 210-212.

⁸⁸ Rodoljub Čolaković, Zapisi iz oslobodilačkog rata, knj. II, Prosveta, Beograd, 1956, str. 330.

pušaka.⁸⁹ Majeвица i Semberija bile su uglavnom slobodne, bez neprijateljskih posada. Ostaci četnika su se skrivali po zabitnim mjestima Majevice i nisu predstavljali znatnu opasnost.

Od proljeća 1943. godine Posavci i Trebavci, pojedinačno i u grupama, počinju da odlaze u partizane na Majevicu. Do polovine jula 1943. iz Posavine je u jedinice NOV i POJ otišlo oko 110 boraca. Najveća grupa, od 63 borca, otišla je iz Gornjeg Žabara juna 1943. godine. U njoj je pored omladinaca bilo i 25 dotadašnjih četnika, na čelu sa svojim komandantom Rajkom Anđelićem. Od ovih Žabaraca formirana je posebna četa u Majevičkom NOP odredu, na čelu sa Anđelićem koji se pokazao kao vrlo hrabar i odan borac.

⁸⁹ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knj. 1, Vojnoistorijski institut JNA, Beograd, 1963. str. 460-461.